

TOMISLAV FALETAR

UDK: 324(497.526)

Izvorni znanstveni članak/ Original Scientific Paper

Rukopis prihvaćen za tisak: 20. 11. 2019.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/94kl4cx10m>

Stvaranje novog političkog sustava u Kotaru Bjelovar nakon završetka II. svjetskog rata – izbori za Ustavotvornu skupštinu DFJ 1945. godine na području izbornog okruga Bjelovar

Sažetak

U radu se, na osnovi arhivske građe državnih arhiva u Bjelovaru i u Zagrebu, literature, periodike, službenih novina i časopisa, prikazuju rezultati istraživanja prvih parlamentarnih izbora, održanih 11. studenoga 1945., za izbor zastupnika u Ustavotvornu skupštinu Demokratske Federativne Jugoslavije na području izbornog okruga Bjelovar. Izbornim zakonima, donesenima u kolovozu 1945., iz izbornog postupka eliminirani su svi potencijalni glasači koji su mogli ugroziti parlamentanu legitimizaciju Komunističke partije Jugoslavije. Unatoč pobjedi kandidata Narodne fronte, rezultati izbora na području izbornog okruga Bjelovar ukazivali su na postojanje „lokalnih džepova otpora“ službenoj vlasti, a koji su bili bliski predratnoj politici Hrvatske seljačke stranke.

Ključne riječi: izbori; izborne komisije; Komunistička partija Jugoslavije / Hrvatske; popisi birača; politički sustav; Ustav; Ustavotvorna skupština.

1. Uvod

Partijski vrh Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ)¹ gledao je na izgradnju „revolucionarne” vlasti i stvaranje primarnih državnih institucija nužnih za konsolidaciju novog političkog i ekonomskog sustava u poraću kao na nastavak borbe u uvjetima relativno stabilnog mira. Stabilizaciju novog političkog i ekonomskog sustava, koji su komunističke vlasti Jugoslavije nakon rata pokušale oblikovati po sovjetskom modelu partijske države,² koji je imao malo toga zajedničkog s povijesnim razvojem jugoslavenskih naroda, učvrstio se nakon rata nevjerojatnom brzinom zahvaljujući izuzetno dobro organiziranom i učinkovitom aparatu administrativne i kaznene represije.³ To je u praksi značilo da je najviše jugoslavensko državno i partijsko rukovodstvo poslije rata odlučilo krenuti u proces potpunog državnog, gospodarskog i svakog drugog integriranja sa Sovjetskim Savezom.⁴

Jugoslavensko je partijsko i državno vodstvo u prvim poratnim godinama bilo duboko uvjerenom kako je i u Jugoslaviji na djelu svjetska proleterska revolucija, čime je ono nastojalo sudbinu države trajno vezati za sudbinu Sovjetskog Saveza. Budući da nisu imale nikakvih iskustava u izgradnji novih (socijalističkih) društvenih i političkih odnosa, Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), jedina rukovodeća snaga nove države, nužno se morala osloniti na sovjetsku praksu u izgradnji takvih odnosa. Pokazalo se, međutim, da je izgradnja jugoslavenske državne i društvene zajednice, u kojoj su se na okupu našli narodi i narodnosti s različitim stupnjem gospodarskog, političkog i kulturnog razvoja, daleko ozbiljnijim pothvatom nego što se to partijskom rukovodstvu na prvi mah činilo.

2. Okrug Bjelovar nakon rata

Oslobođenjem područja budućeg Okruga Bjelovar od ustaške i njemačke vlasti u prvim danima svibnja 1945. godine, započeo je proces legitimizacije novog

¹ Privremena Vlada DFJ počela je s radom 7. ožujka 1945., prestala je s radom 29. studenog 1945. god. proglašenjem Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ); Branko Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, Beograd, 1964., str. 6-7; Sava Kosanović, *Jugoslavija je bila osuđena na smrt. Smisao Moskovskog sporazuma*, Globus, Zagreb, Arhiv Jugoslavije – Beograd, 1984., str. 342.

² Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 204.

³ Nada Kisić Kolanović, *Vrijeme političke represije: „veliki sudski procesi” u Hrvatskoj 1945.–1948.*, Časopis za suvremenu povijest (dalje: ČSP), br. 1., 1993., str. 1-23; ista, *Problem legitimiteta političkog sustava u Hrvatskoj nakon 1945.*, ČSP, br. 24., Zagreb, 1993., str. 178; ista, *Politički procesi u Hrvatskoj neposredno nakon drugoga svjetskoga rata 1945.* razdjelnica hrvatske povijesti, Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Hrvatski institut za povijest, Zagerb, 2006., str. 75-96.

⁴ Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (Glavni procesi 1918.-1985.)*, Školska knjiga, Zagreb, 1985., str. 77., 109.

političkog sustava. Time se Komunistička partija Hrvatske (KPH) Okruga Bjelovar našla pred zadacima koji su zahtijevali nove organizacijske oblike i forme rada prilagođene mirnodopskim uvjetima: snažno i bezkrupulozno učvršćenje novih organa vlasti – prije svega policije i sudstva⁵ – kao one korake koji će, s jedne strane, dovesti do potpune razgradnje poraženog kolaboracionističkog režima Nezavisne Države Hrvatske (NDH), dok će, s druge strane, voditi prema izgradnji novog socijalističkog sustava. Prvi korak u realizaciji tako postavljenih ciljeva bili su parlamentarni izbori za izbor zastupnika u Ustavotvornu skupštinu DFJ, raspisani za 11. studenoga 1945.⁶ Raspisivanje izbora samo tri mjeseca nakon okončanja rata bio je dio Sporazuma Tito – Šubašić potpisanog u Beogradu 1. studenog 1944. Njime je formirana zajednička Vlada sastavljena od predstavnika partizanskog Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), partizanske vlade formirane na II. zasjedanju Anti-fašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ – najviše zakonodavno i predstavničko tijelo partizanskog pokreta u Jugoslaviji) i Vlade Kraljevine Jugoslavije. Prema tekstu Sporazuma, nova je Vlada trebala raspisati parlamentarne izbore za Ustavotvornu skupštinu samo tri mjeseca nakon završetka rata.⁷ Sporazum je omogućavao rad političkim strankama te je predviđao da se pitanje unutarnjeg uređenja buduće jugoslavenske države uredi na izborima poslije rata.⁸ Treba istaknuti da su na formiranje zajedničke Vlade bitno utjecali zapadni saveznici Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države.⁹

Na izbore za Ustavotvornu skupštinu¹⁰ gledalo se „kao (na) općenarodnu stvar čitavog naroda i oružje naroda u borbi za socijalizam”, koji su dugoročno trebali usmje-

⁵ Hrvatski državni arhiv u Bjelovaru (dalje: HR-DABJ), fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, 2.1 Zapisnici konferencija 1948/1958., III. partijska konferencija kotara Bjelovar, kutija 62.

⁶ Branko Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, Beograd, 1964., str. 186-187.

⁷ Dušan Bilandžić, *Historija SFRJ*, n. dj., str. 77; Vicko Krstulović: *Memoari jugoslavenskog revolucionera. Dalmacija 1943.-1945.*, fragmenti historije 20. vijeka, Sarajevo–Zagreb–Beograd, prvo izdanje, Mostar, 2013., str. 121.

⁸ Branko Petranović, *Istoriografija i revolucija*, Prosveta, Beograd, 1984., str. 567.

⁹ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 71-72; Zdenko Radelić, *Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1996., str. 83; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, n. dj., str. 217.

¹⁰ Ukaz o raspisivanju izbora, na prijedlog predsjednika Ministarskog savjeta DFJ Josipa Broza Tita, donijelo je Predsjedništvo Privremena narodna skupština (PNS) DFJ 31. kolovoza 1945. (Službeni list, br. 66.). Ukazu je prethodilo donošenje Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu, kojega je PNS bila donijela 22.8. 1945. god. (Službeni list 63/45.). U listopadu iste godine, 26. 10. 1945. god., PNS je donijela Zakon o dopuni Zakona o izboru narodnih poslanika u Ustavotvornu skupštinu (Službeni list 83/ 45). Izbori su provedeni prema Zakonu o izboru narodnih zastupnika za Narodnu skupštinu FNRJ (Službeni list FNRJ, broj 63 / 1945.

riti budućnost jugoslavenske države nakon rata, njen unutarnji razvoj,¹¹ ali i njeno pozicioniranje kao subjekta međunarodnih odnosa.

3. Izborna zakonodavstvo

Zakonom o Ustavotvornoj skupštini, koji je Privremena narodna skupština DFJ¹² donijela 21. kolovoza 1945., bio je predviđen dvodomni politički sustav u zemlji.¹³ Prema odredbama toga zakona, Savezna narodna skupština imala se sastojati od Savezne skupštine i Skupštine naroda. Narodne zastupnike u Saveznu skupštinu trebali su birati svi građani DFJ po načelu da jednog zastupnika bira 50.000 birača. Kod izbora zastupnika u Skupštinu naroda vrijedilo je izborna načelo prema kojem svaka narodna republika (federalna jedinica) u sastavu jugoslavenske države bira po 30 zastupnika.¹⁴ Izbori su se trebali održati prema zakonima koje je tijekom kolovoza 1945. godine bila donijela Privremena narodna skupština – *Zakonu o izboru narodnih zastupnika* (22. kolovoza) i *Zakonu o biračkim spiskovima* (10. kolovoza). Osim navedenih zakona, čije je donošenje za novu vlast bilo imperativno, treba reći da je PNS prilikom zasjedanja u kolovozu 1945. godine, u veoma kratkom razdoblju koje je obilježio iznimno plodan zakonodavan rad, donijela još i *Zakon o Ustavotvornoj skupštini* (21. kolovoza), *Zakon o štampi*, *Zakon o udruživanju i zborovima* (25. kolovoza), *Zakon o uređenju redovnih sudova* (26. kolovoza), *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji* (23. kolovoza), *Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države* (25. kolovoza) i dr.¹⁵ Ono što je, međutim, bilo zajedničko svim navedenim zakonima bilo je ograničenje „demokratskih sloboda za sve one koji su surađivali s okupatorom – bilo njegovim vojnim formacijama, bilo u raznim fašističkim i profašističkim organizacijama.”¹⁶

¹¹ Ferdo Čulinović, *Državnopravni razvitak Jugoslavije*, Zagreb, 1981., str. 267; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, n. dj., str. 72.

¹² Na III. zasjedanju AVNOJ-a, koje je započelo 7. kolovoza 1945. god., AVNOJ je 10. kolovoza 1945. god., preimenovan u Privremenu narodnu skupštinu (PNS) DFJ, *Narodne novine*, br. 11; Ivo Goldstein, *Hrvatska 1928-2008.*, EPH Liber, Zagreb, 2008., str. 414; Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*, P.I.P. Pavičić, Zagreb, 1998., str. 272.

¹³ Edvard Kardelj, *Put nove Jugoslavije 1941-1945., Članci i govori iz Narodnooslobodilačke borbe 1941-1945.*, Kultura, Beograd, 1949., str. 154-155.

¹⁴ Ferdo Čulinović, *Državnopravni razvitak Jugoslavije*, n. dj., str. 267.

¹⁵ Ferdo Čulinović, *Državnopravni razvitak Jugoslavije*, n. dj., str. 266.

¹⁶ Edvard Kardelj, n. dj., str. 146.

4. Biračko pravo

Prema *Zakonu o biračkim spiskovima*,¹⁷ biračko pravo imali su svi građani DFJ koji su navršili 18. godina života, vojnici jugoslavenske armije bez obzira na to gdje su se zatekli u vrijeme održavanja izbora i jesu li bili upisani u biračke spiskove. Glasanju su mogle pristupiti i žene, što je svakako novina u poslijeratnom izbornom zakonodavstvu, te bivši partizanski borci sudionici rata, bez obzira na godine starosti, pa čak i ako nisu bili punoljetni.¹⁸ Međutim, znatno je bio širi dijapazon osoba koje nisu imale biračko pravo: od ministara Kraljevine Jugoslavije poslije 1929. godine (iznimku od te odredbe čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima činili su oni ministri koji su svojim djelovanjem u II. svjetskom ratu pomagali partizanski pokret), pripadnici vojnih formacija poraženog neprijatelja i njihovih domaćih suradnika, članovi *Kulturbunda* i sličnih takvih fašističkih organizacija (osim onih koji su mogli dokazati da su svojim djelovanjem potpomagali partizanski pokret).¹⁹ S popisa birača također su bile isključene osobe koje su u ratu obnašale razne dužnosti u organizacijama i ustanovama neprijateljske vlasti, zatim oni koji su bili dio policijskih i obavještajnih struktura neprijatelja i sl.²⁰ Nema nikakve sumnje da je velik broj isključenih osoba s biračkih popisa bio u direktnoj vezi s prisutnim strahom partijskog rukovodstva zemlje da bi „opozicijski” glasovi mogli odnijeti izbornu pobjedu, premda je bilo jasno da na izborima neće biti alternative Komunističkoj partiji.²¹ Biračke spiskove (popise birača) izrađivali su Mjesni narodni odbori (MNO), najniži organi državne uprave, za područje za koje su bili nadležni. Nerijetko su se ti popisi radili na temelju samovoljnih interpretacija *Zakona o biračkim spiskovima* pojedinaca unutar samih mjesnih narodnih odbora. Tako sastavljeni birački spiskovi u pravilu bi sadržavali isključivo osobe koje imaju prebivalište na području odnosnog mjesnog narodnog odbora. S obzirom na kroničan problem nedostatka pismenih osoba na svim razinama državne vlasti i uprave nakon rata, posebice u najnižim organima državne uprave, ali i partijskog aparata, očekivalo se da Komisije za biračke spiskove i Izvršni odbori Kotarskih narodnih odbora (KNO) pomognu Mjesnim narodnim odborima kod sastavljanja popisa birača zapošljavanjem učitelja i učenika koji su bili – ako se izuzmu

¹⁷ Narodne novine, br. 59.

¹⁸ Zakon o biračkim spiskovima, Narodne novine, br. 11; Katarina Spehnjak, *Funkcioniranje „plebiscitarne demokracije” u Hrvatskoj 1945.-1952.* (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa), *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), br. 23, Zagreb, 1991., str. 219.

¹⁹ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, n. dj., str. 48; Edvard Kardelj, n. dj., str. 146-148., 158-159.

²⁰ Zakon o biračkim spiskovima, Narodne novine, br. 11.

²¹ Katarina Spehnjak, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, *Golden marketing – Tehnička knjiga*, Zagreb, 2006., str. 126.

svećenici i rijetki pripadnici inteligencije – praktično jedine obrazovane osobe toga vremena. Štoviše, učitelji i učenici imali su zakonsku obvezu odazvati se pozivima izbornih komisija i izvršnih odbora kotarskih narodnih odbora da im pripomognu kod sastavljanja biračkih spiskova. Na prijedlog mjesnih narodnih odbora popise birača mogli su izrađivati za to posebno oformljene komisije za biračke spiskove koje su ispitivale valjanost biračkih spiskova. Nakon što bi završio sastavljanje biračkog spiska, mjesni narodni odbor poslao bi birački spisak komisiji za biračke spiskove na odobrenje, odnosno potvrdu valjanosti. Komisije za biračke spiskove djelovale su pri Kotarskim i Gradskim narodnim odborima (GNO) i imale su po tri člana: suca kotarskog suda, člana kotarskog narodnog odbora i člana mjesnog narodnog odbora za čije je područje sastavljen predmetni popis birača. Postavljali su ih Izvršni odbori Kotarskih odnosno Gradskih narodnih odbora. Prema potrebi, u jednom kotaru ili gradu moglo je biti formirano nekoliko takvih komisija. U djelokrug poslova tih komisija spadala su i razmatranja žalbi i zahtjeva građana o oduzimanju biračkog prava, ali i uvrštavanje osoba na birački spisak. Komisije za biračke spiskove zapravo su provodile reviziju biračkih spiskova koje su prethodno sastavili mjesni narodni odbori. Na taj su način komisije za biračke spiskove izrađivale vlastite biračke spiskove. U situacijama kada je bilo potrebno načiniti određene revizije biračkih spiskova, te komisije vraćale su spiskove mjesnim narodnim odborima na ispravak zahtijevajući od njih da se korekcije izvrše u kratkom vremenskom roku. Nakon provedene revizije popisa birača mjesni narodni odbori preko izbornih su plakata, što je bio uobičajeni način oglašavanja poslije rata, obavještavali javnosti da je popis birača gotov i da svatko od stanovnika na području odnosnog mjesnog narodnog odbora ima pravo vidjeti nalazi li se na popisu birača.²²

Zakon o Ustavotvornoj skupštini odredio je da Saveznu skupštinu biraju svi državljani Jugoslavije koji imaju biračko pravo, tako da 40.000 birača jedne federalne jedinice bira jednog narodnog zastupnika. Kriterij za odabir narodnih zastupnika u Saveznu skupštinu Ustavotvorne skupštine bio je popis stanovništva Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine koji je utvrdio da je u Kraljevini Jugoslaviji na dan popisa stanovništva živjelo 13.934.038 stanovnika. Raspodjela zastupnika po federalnim jedinicama (oblastima) izvršena je prema broju stanovnika svake federalne jedinice, ali na osnovi tog popisa stanovništva. Kada bi se taj broj stanovnika dijelio brojem birača (40.000), proizlazilo bi da je u Federalnoj Hrvatskoj za jednog narodnog zastupnika trebalo glasati 36.305 birača. Za „ostatak” do 40.000 glasača Federalnoj Državi Hrvatskoj (FDH) pridodavao se jedan narodni zastupnik.

Izbori zastupnika u oba doma Ustavotvorne skupštine imali su se provesti prema odredbama Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu koji je,

²² Zakon o biračkim spiskovima, Narodne novine, br. 11.

kako je navedeno, na prijedlog ministra za Konstituantu, 18. kolovoza 1945. bila donijela Privremena narodna skupština.²³ Izbori zastupnika trebali su biti opći, jednaki i neposredni. Izabrana Ustavotvorna skupština trebala je donijeti Ustav nove Jugoslavije, zakone i podzakonske akte koji proizlaze iz Ustava te odluke o svim pravnim propisima koje je prethodno bilo donijelo Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), odnosno Privremena narodna skupština DFJ. Za zastupnika Savezne skupštine mogao je biti izabran svaki državljanin Jugoslavije, dok je u Skupštinu naroda Ustavotvorne skupštine mogla biti izabrana samo osoba koja je bila državljanin neke od jugoslavenskih federalnih jedinica.²⁴ Zakon o izboru narodnih zastupnika onemogućavao je izbor jedne osobe u oba doma Ustavotvorne skupštine.²⁵

5. Kandidacijske liste

Kandidacijske liste za izbore zastupnika u oba doma Ustavotvorne skupštine mogle su podnijeti osobe koje su bile uvrštene u biračke spiskove, odnosno osobe koje su imale biračko pravo. Saveznu listu za izbore za Saveznu skupštinu činio je nosilac liste i sve okružne liste u njenom sastavu sa svojim kotarskim kandidatima i zamjenicima. Međutim, nosilac savezne liste nije morao biti kandidat na nekoj od okružnih izbornih lista (čl. 13. *Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu DFJ*). Podnosioci okružnih kandidacijskih i zemaljskih (oblasnih) lista morali su podnijeti Okružnoj, odnosno Zemaljskoj izbornoj komisiji pismeni pristanak svakog predloženog kandidata i njegova zamjenika, čiji su potpisi prethodno morali biti ovjereni kod nadležnog Kotarskog suda. Jednako su tako podnosioci tih lista morali Zemaljskoj, odnosno Okružnoj izbornoj komisiji dostaviti i potvrdu nadležne Kotarske, odnosno Gradske izborne komisije o biračkom pravu podnosioca kandidacijske liste, kandidata i njihovih zamjenika.²⁶ Birači su u izbornom kotaru mogli istaknuti zasebne kotarske kandidacijske liste vezane za jednu okružnu listu, ali uz prethodno odobrenje podnosioca okružne liste. Za isticanje tih kandidata *Zakon o izboru narodnih poslanika* predvidio je potpise najmanje 50 potpisnika, birača s područja odnosno kotara.²⁷ Rok za postavljanje kandidacijske liste izvan liste Narodne

²³ Službeni list DFJ, br. 59.

²⁴ Zakon o državljanstvu DFJ, čl. 3. i 4; Zakon o državljanstvu Demokratske Federativne Jugoslavije Privremena narodna skupština DFJ, na prijedlog ministra unutrašnjih poslova savezne Vlade, stupio je na snagu 23. kolovoza 1945. god., Službeni list, br. 64.

²⁵ Zakon o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu DFJ, čl. 6.

²⁶ Zakon o izboru narodnih zastupnika za Ustavotvornu skupštinu DFJ, čl. 16. i 17.

²⁷ Zakon o izboru narodnih zastupnika za Ustavotvornu skupštinu DFJ, čl. 19.

fronte bio je 20. rujna 1945.²⁸ Obzirom na teške uvjete prijave liste, bilo je više nego iluzorno očekivati da će „opozicija” na vrijeme postaviti kandidacijsku listu.

Okružne liste mogle su biti u sastavu savezne izborne liste ili samostalne, dok je u sastavu savezne liste u jednom okrugu mogla biti samo jedna okružna lista. Okružna izborna lista koja je bila prijavljena kao samostalna lista nije mogla biti naknadno prijavljena u sastavu savezne liste. Okružnu listu, koju je moralo potpisati najmanje 150 birača s biračkim pravom, morala je biti podnesena Okružnoj izbornoj komisiji na potvrdu najmanje pet tjedana prije održavanja izbora. U situacijama kad je kod sastavljanja kandidacijskih lista došlo do grešaka, izborne su komisije o učinjenim propustima obavještavale podnosiocima liste te su im u pravilu davale određeni rok da se propusti otklone. Nakon što bi propusti u biračkim spiskovima i kandidacijskim listama bili otklonjeni, Okružna izborna komisija stavljala je listu s kandidatima i podnosiocima liste na uvid biračima. Tako sastavljen popis birača i kandidacijske liste u pravilu su stavljeni na uvid biračima preko plakata istaknutih na javnim mjestima. Javnim isticanjem popisa birača i kandidacijskih lista tekao je zakonski rok u kojemu su birači imali mogućnost staviti toj komisiji žalbu ili prigovor protiv onih osoba za koje su smatrali da ne zadovoljavaju uvjete (čl. 6. Zakona o izboru narodnih poslanika u Ustavotvornu skupštinu DFJ) da se nađu na popisu birača ili na kandidacijskoj listi.²⁹

Nešto je drugačija bila procedura oko prijave i potvrđivanja savezne izborne liste. Naime, savezna izborna lista morala je biti podnesena na potvrdu Saveznoj izbornoj komisiji najmanje 14 dana prije početka izbora. U okolnostima kada je bio propušten taj rok, Savezna izborna komisija posebnim je rješenjem utvrđivala da savezna izborna lista ne postoji. Osim toga, savezna lista morala je biti sastavljena iz potvrđenih okružnih lista u najmanje polovici svih izbornih okruga u zemlji.³⁰ Protiv rješenja Savezne izborne komisije postojala je mogućnost podnošenja žalbe saveznom Vrhovnom sudu najmanje 48 sati nakon primitka tog rješenja. Potvrđenu saveznu listu Savezna bi izborna komisija objavila u *Službenom listu*, službenom glasilu Privremene Vlade DFJ, a preko zemaljskih izbornih komisija obavještavala je i okružne izborne komisije.³¹

Za prijavljivanje zemaljskih kandidacijskih lista Zemaljskoj izbornoj komisiji vrijedila je drugačija procedura. Prije svega, drugačiji je bio rok u kojem je trebalo prijaviti tu listu, a iznosio je 30 dana. Drugo, zemaljsku listu moralo je potpisati po 10 birača iz 2/3 kotara u najmanje polovici izbornih okruga federalne jedinice. K

²⁸ Katarina Spehnjak, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, n. dj., str. 126.

²⁹ Zakon o izboru narodnih zastupnika za Ustavotvornu skupštinu DFJ, čl. 24.

³⁰ Zakon o izboru narodnih zastupnika za Ustavotvornu skupštinu DFJ, čl. 26.

³¹ Zakon o izboru narodnih zastupnika za Ustavotvornu skupštinu DFJ, čl. 26.

tome potpisi kandidata morali su biti ovjereni kod bilo kojeg narodnog odbora.³² Gotovo da je identična procedura bila kod objavljivanja popisa birača, objava kandidacijskih lista, primjene instituta prigovora i žalbi, s napomenom kako je za žalbe i prigovore u ovom slučaju bio nadležan Vrhovni sud Federalne Države Hrvatske. Ako je Zemaljska izborna komisija utvrdila da popis birača i kandidacijske liste nisu bile napravljene u skladu sa Zakonom o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu, zemaljsku listu slala je Saveznoj izornoj komisiji na potvrdu. Potvrđenu zemaljsku listu Savezna izborna komisija objavila je u saveznom *Službenom listu*.

6. Kandidacijska lista Josipa Broza u Okrugu Bjelovar na izborima za Saveznu skupštinu Ustavotvorne skupštine DFJ 10. studenog 1945.

Na izborima zastupnika u Saveznu skupštinu Ustavotvorne skupštine DFJ prva se po redu kandidirala Okružna kandidacijska lista Narodnog fronta Bjelovar u sastavu Savezne liste Narodnog fronta Jugoslavije. Nositelj liste bio je Josip Broz Tito, predsjednik Vlade i ministar obrane DFJ. Okružna izborna komisija³³ Bjelovar, na sjednici održanoj 4. listopada 1945., nije imala nikakvih prigovora ni žalbi protiv istaknute kandidature te je donijela rješenje kojim je potvrđena navedena kandidacijska lista. U suštini, na tim izborima zapravo nije bila prijavljena ni jedna druga kandidacijska lista osim liste savezne Narodne fronte Jugoslavije kojoj je Josip Broz bio nositelj. Time je bilo legalizirano načelo zakonodavca po kojemu se na institut saveznih lista gledalo kao na mogućnost koja se daje „*onim političkim formacijama koje imaju jedinstvenu demokratsku platformu, da mogu jače naglasiti svoj jedinstven stav o izgradnji novog ustavnog života u Jugoslaviji.*”³⁴

Formalno, komunistička vlast nove Jugoslavije zakonski nije zabranila djelovanje političkih stranaka. Međutim, na sve moguće načine pokušavala je i uspijevala onemogućiti njihovu ponovnu registraciju i djelovanje.³⁵ Pokušaja organiziranog političkog djelovanja u Hrvatskoj nakon završetka rata, poput onoga i Srbiji, nije bilo.³⁶ Da je komunistička vlast uspijevala u svojim namjerama da spriječi ponovnu obnovu prijeratnih stranaka, govori činjenica da na tim izborima ni jedna politička

³² Zakon o izboru narodnih zastupnika za Ustavotvornu skupštinu DFJ, čl. 28.

³³ Poslije oslobođenja Jugoslavije u svibnju 1945. god. teritorij Federalne Hrvatske sačinjavala su 4 oblasna komiteta i šest samostalnih okružnih komiteta. Okružni komitet Bjelovar, koji je potpadao pod Oblasni komitet Zagreb, bio je formiran od 6. kotarskih komiteta: Bjelovara, Đurđevca, Garešnice, Koprivnice, Križevaca, Vrbovca; vidi u: Berislav Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom, Komunistička partija Hrvatske 1945.-1952.*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., str. 47-50.

³⁴ Edvard Kardelj, *Put nove Jugoslavije*, n. dj., str. 157.

³⁵ Hrvoje Matković, n. dj., str. 277.

³⁶ Dušan Bilandžić, *Moderna hrvatska povijest*, n. dj., str. 250.

stranka nije prijavila vlastitu kandidacijsku listu, odnosno vlastitog izbornog kandidata. Čelni ljudi bivših političkih stranaka našli su se u procjepu između dvaju mogućih rješenja: ne sudjelovati na izborima i na taj način preuzeti odgovornost za posljedice koje bi proizašle iz takvog rješenja ili pak sudjelovati u izbornom postupku i tako preuzeti odgovornost za sudbinu hrvatskog naroda, i to u okolnostima kada su u zemlji postojale kakve-takve mogućnosti za uvođenje višestranačkog političkog sustava. S druge strane, Komunistička partija pred sobom je imala jedinstven cilj, a to je bilo osiguranje većine u budućoj Ustavotvornoj skupštini, bez obzira na to hoće li izbori biti višestranački ili ne.³⁷

Za izbor zastupnika u Skupštinu naroda Ustavotvorne skupštine DFJ u Hrvatskoj bila je postavljena jedna kandidacijska lista čiji je nositelj bio Vladimir Nazor, književnik iz Zagreba. „Reakcija”, prema riječima Aleksandra Rankovića, ministra unutarnjih poslova DFJ, aludirajući na potencijalnu opoziciju komunističkom režimu, „nije imala nikakve izgleda, ne samo da preuzme vlast iz ruku naroda, nego ni da djelomično učestvuje u vlasti, pa ni da učestvuje makar kao opozicija.”³⁸ Izbori su održavani u okolnostima kad je državni aparat bio u dobroj mjeri izgrađen i povezan te je bio u stanju provesti i organizirati izbore te na taj način stvoriti preduvjete za donošenje Ustava.

Izbori su bili, kako se izrazio Milovan Đilas, član Politburoa CK KPJ uoči održavanja izbora za Narodnu skupštinu 1950. godine, prilika da se „završi pobjeda radničke klase i radnog naroda nad eksploatatorima i reakcionarnom monarhijom, o učvršćivanju njihove vlasti, o konačnom dovršenju državnog sistema.”³⁹ Isto tako, izbori su bili prilika da sve političke snage unutar NF pravilno ocijene svoj minuli rad, da se otkriju eventualne slabosti, da se provjeri ispravnost dotadašnjih metoda rukovođenja u radu s „masama” itd. Nadasve su izbori bili prilika da se ostvari u ratu proklamirano načelo slobode i jednakosti građana po kojem građani zemlje po *Zakonu o izboru narodnih zastupnika* ostvaruju svoje pravo imenovanja, odnosno biranja kandidata. „Socijalistička sloboda kandidiranja i opredjeljivanja birača u društvu”, po kojoj narod u najviše predstavničko tijelo jugoslavenske federacije šalje svoje najbolje ljude, podrazumijevala je da ni jedan državni organ ne može ni u kojoj prigodi pozvati birača na odgovornost za glasanje niti od njega tražiti da kaže za koga je glasao. U svakom slučaju, izbori su trebali potvrditi demokratičnost nove vlasti, učvrstiti prava stanovnika i potvrditi nezavisnost zemlje, odnosno potvrditi „liniju” kojom je narod pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije poslije rata krenuo.

³⁷ Katarina Spehnyak, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, n. dj., str. 125.

³⁸ Aleksandar Ranković, „Jugoslavija među svim zemljama koje su prošle strahote rata i fašističke okupacije stoji na prvom mjestu po jedinstvu naroda i države”, *Narodni tužilac*, br. 3-4., Zagreb, 1946., str. 9.

³⁹ „Na velikom predizbornom mitingu u Titogradu govorio je drug Milovan Đilas”, *Vjesnik*, br. 1512.

U svezi s tim izborima Ministarstvo pravosuđa Federalne Hrvatske upozorilo je sve narodne sudove na odredbu čl. 5. st. 4. *Zakona o izboru narodnih poslanika* u kojemu je stajalo da deset dana prije održavanja i pet dana poslije održanih izbora ni jedna narodna vlast ne smije pozivati birače za sudjelovanje na izborima. Primjerice, za sudbenu vlast primjena te odredbe značila je da sudovi u vremenu održavanja izbora ne smiju pozivati stranke na sudska ročišta.

7. Imenovanja Zemaljske izborne komisije i okružnih izbornih komisija

Savezna je izborna komisija, na svojoj sjednici 3. rujna iste godine, na temelju čl. 9. *Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu*, a na prijedlog Predsjedništva Narodnog Sabora Hrvatske, donijela Odluku o imenovanju Zemaljske izborne komisije za Hrvatsku. Za predsjednika komisije imenovan Ivan Rukavina, predsjednik Vrhovnog suda Federalne Države Hrvatske. Njegov sekretar (tajnik) postao je Ivan Rehorović, seljak i sudac Vrhovnog suda Hrvatske, dok je Liberan Jelčić, sudac iz Zagreba, imenovan na funkciju zamjenika predsjednika Zemaljske izborne komisije.⁴⁰

Na osnovi Odluke Savezne izborne komisije br. 9 / 45 od 3. rujna 1945. o imenovanju zemaljskih / oblasnih izbornih komisija, Zemaljska izborna komisija hitno je trebala imenovati Okružne izborne komisije, a nakon njihova imenovanja u roku od 24 sata trebalo je imenovati Kotarske (sreske) izborne komisije. Odredbama čl. 3. st. 5. i 8. *Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu*, Zemaljske izborne komisije trebale su izvršiti podjelu teritorija Federalne Hrvatske na izborne okruge i kotare te utvrditi broj poslanika u Saveznu skupštinu Ustavotvorne skupštine DFJ koji bi se imali birali u određenom okrugu, odnosno kotaru.⁴¹ Odredbom čl. 3. *Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu DFJ*, svaki administrativni kotar birao je u pravilu jednog zastupnika. Ako bi se dogodila situacija da je u nekom izbornom okrugu broj dodijeljenih poslanika za izbor bio veći od broja kotara, administrativni kotari dijelili su se na dva izborna kotara. Naprotiv, u situacijama kad je broj dodijeljenih poslanika bio manji od broja administrativnih kotara, manji kotari spajali su se u veći kotar. Gradovi koji nisu imali uvjete da čine jedan izborni kotar, spajali su se sa susjednim gradovima u jedan izborni kotar, dok su gradovi koji su te uvjete zadovoljavali činili jedan ili više izbornih kotara (čl. 3. *Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu DFJ*).

⁴⁰ Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 9/ 45, 4. rujna 1945., kutija 1; Narodne novine, br. 13.

⁴¹ 41 HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 9/ 45, 4. rujna 1945., kutija 1; Službeni list DFJ, 24. kolovoza 1945., br. 63.

Na sjednici Zemaljske izborne komisije Federalne Države Hrvatske, održanoj 3. rujna 1945. u Zagrebu, prihvaćeni su prijedlozi izvršnih odbora okružnih narodnih odbora o postavljanju predsjednika, sekretara i članova okružnih izbornih komisija te njihovih zamjenika. Na temelju prijedloga Izvršnog odbora Okružnog narodnog odbora Bjelovar, a prema odredbama čl. 10. *Zakona o izboru narodnih poslanika u Ustavotvornu skupštinu DFJ*, Zemaljska izborna komisija na toj je sjednici donijela odluku da se za predsjednika Okružne izborne komisije Bjelovar imenuje Mario Zmajević, sudac Okružnog suda u Bjelovaru. Njegovim zamjenikom imenovan je Stevo Lopotinec, seljak iz Bjelovara. Za sekretara oblasne Izborne komisije izabran je Dušan Manojlović, također seljak iz Bjelovara, dok je njegov zamjenik bio je Sveto Momčilović, činovnik iz Bjelovara. Članovi izborne komisije postali su Zdenko Svete, učenik iz Bjelovara, Josip Galeković, seljak iz Bjelovara i Ivan Čanadija, također seljak iz Bjelovara. Njihovi zamjenici bili su: Ivan Živoder, Jovanka Cvetojević i Jandro Juranić, svi seljaci, odnosno seljakinja iz Bjelovara.⁴² Međutim, neki članovi te komisije – Josip Galeković, Ivan Čanadija i Dušan Manojlović – kandidirali su se na tim izborima za narodne poslanike. Time se otvorilo pitanje reorganizacije Okružne izborne komisije. Na sjednici Komisije usvojen je prijedlog predsjednika Komisije Marija Zmajevića da se na mjesto dotadašnjeg tajnika Dušana Manojlovića izabere zamjenik Andrija Juranić, umjesto Ivana Čanadije da se imenuje zamjenica Jovanka Cvetojević, a umjesto Josipa Galekovića da se imenuje Stevo Lopotinec. Osim izbora zamjenika kandidata, oni kandidati Okružne izborne komisije koji su se kandidirali za narodne poslanike na sjednici Komisije u rujnu 1945. godine, bili su upozoreni na teškoće koje su nastale u svezi s biračkim spiskovima i isključenim biračima, primjerenim brojem gumenih kuglica kao i potrebom da se Komisiji stavi na raspolaganje jedan automobil radi obilaska biračkih mjesta.⁴³ Na sjednici Zemaljske izborne komisije 3. rujna 1945., na osnovi čl. 9. st. 4. *Zakona o izboru narodnih poslanika u Ustavotvornu skupštinu*, određeni su izborni okruzi i izborni kotari s pripadajućim brojem poslanika. Izborni okrug Bjelovar, koji je, prema popisu stanovništva iz 1931. godine, imao 341.427 stanovnika, promjenom te zakonske odredbe birao je osam narodnih zastupnika.⁴⁴ U sastav Kotarske izborne komisije Bjelovar⁴⁵ ušli su

⁴² HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 1 / 45, 5. rujna 1945., kutija 1; Narodne novine, 8. rujna 1945., str. 3.

⁴³ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 100 / 45, 26. rujna 1945., kutija 1.

⁴⁴ Narodne novine, 10. rujna 1945.

⁴⁵ Kotar Bjelovar je poslije rata imao 133 Mjesna narodna odbora; Hrvoje Petrić, Željko Holjevac i Željko Karaula, *Povijest Bjelovara od početka naseljavanja do kraja Domovinskoga rata*, Zagreb–Bjelovar, 2013., str. 341.

dr. Franjo Antolković, kao predsjednik komisije, Ivo Lalić, tajnik i Nikola Stanić, član. Izbornu komisiju za grad Bjelovar činili su: Petar Milić – predsjednik, Ivan Irutek – tajnik i inž. Ivan Zalar.⁴⁶

8. Izborni okruzi i kotari

Raspodjelu poslanika po izbornim okruzima i kotarima Savezna izborna komisija provodila je na temelju popisa stanovništva iz 1931. godine. Formiranje izbornih okruga podudarala se s podjelom administrativnih okruga. Međutim, to nije bio slučaj s izbornim i administrativnim kotarima zbog nedovoljnog broja stanovnika u nekim administrativnim kotarima kao osnovnog preduvjeta da bi izborni kotar mogao birati poslanika. S obzirom na to da je u Federalnoj Hrvatskoj birano 86 poslanika za Ustavotvornu skupštinu na 3.436.305 stanovnika, „broj poslanika u nekom okrugu ovisio je i od visine ostatka koji je dobiven raspodjelom po 1 poslanika na svakih 40.000 stanovnika.”⁴⁷

9. Izorno zakonodavstvo oko utvrđivanja rezultata izbora

Izborna legislativa, formulirana *Zakonom o izboru narodnih zastupnika u Ustavotvornu skupštinu DFJ* i *Zakonom o biračkim spiskovima*, pobliže je formulirala odredbe kojima su utvrđivani rezultati izbora. Nakon što bi kotarska, odnosno okružna izborna komisija utvrdila rezultate glasanja, izabranim narodnim poslanikom smatrala bi se osoba koja je na izborima dobila relativnu većinu glasova. Ako je došlo do situacije u kojoj je na jednoj listi bilo više izabranih kandidata, izabranim kandidatom smatrala se osoba koja je dobila najviše glasova. U situaciji da su kandidati s dviju izbornih lista dobili isti broj glasova, okružna izborna komisija odredila je ponovnu provedbu izbora u tome izbornome kotaru sljedeću nedjelju nakon održanih redovnih izbora. Međutim, kako je u većini izbornih okruga bilo dvije ili više kandidacijskih lista, okružna izborna komisija trebala je zbrojiti sve glasove koji su dobiveni u tome okrugu za sve kandidacijske liste i zbroj svih glasova podijeliti brojem poslanika određenim za taj okrug (čl. 70. *Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu DFJ*). Tako dobivenim količnikom Komisija je dijelila zbroj svih dobivenih glasova za svaku pojedinu listu i utvrđivala koliko je svakoj listi prema količniku trebalo pripasti poslanika. Postojala je i mogućnost da neka kandida-

⁴⁶ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 33 / 45, 15. rujna 1945., kutija 1.

⁴⁷ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., Izborni okruzi i kotarevi sa pripadajućim brojem narodnih poslanika koji će se birati 11. 11. 1945., br. 8 / 45., str. 4. rujna 1945., kutija 1; Branko Petranović, *Političke i pravne prilike u vreme Privremene vlade DFJ*, n. dj., str. 188.

cijska lista nije dobila onoliko poslanika koliko je za taj izborni kotar bilo predviđeno. Takvim kandidacijskim listama dodjeljivani su tzv. dopunski mandati, a dodjeljivani su onim kandidatima koji su postigli najveći broj glasova, a nisu bili izabrani u kotaru (čl. 70. *Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu DFJ*).

10. Kutija bez liste

Na sjednici održanoj 26. listopada 1945. Predsjedništvo PNS donijelo je *Zakon o dopuni Zakona o izboru narodnih poslanika u Ustavotvornu skupštinu*. Njime je, osim kutije na kojoj su stajala lista s imenima i prezimenima kandidata⁴⁸ Narodne fronte, mogla biti postavljena i tzv. kutija bez liste.⁴⁹ Na postavljanje „kutija bez liste” vlasti su se odlučile nakon bojkota izbora od strane političkih stranaka, točnije stranačkih prvaka u sastavu Privremene Vlade i PNS. Bojkot izbora opozicijskih prvaka s jedne strane treba gledati kao odraz nezadovoljstva prema izbornom zakonodavstvu i favoriziranju pojedinih kategorija stanovništva, a s druge kao vlastitu nemogućnost da se na bilo kakav način utječe na tijek događaja. Prema tumačenju najviše pozicioniranih osoba u Politbirou CK KPJ, „kutije bez liste” „namijenjene su onim građanima koji iz bilo kojeg razloga neće da glasuju za ovog ili onog kandidata, (...), a da izbjegnu svaki strah, da će ih netko kasnije proganjati, o čemu trubi danas tzv. opozicija.”⁵⁰ Međutim, postavljanje te kutije isto tako moguće je promatrati u funkciji održavanja višestranačkih izbora kako bi se dojučerašnjim ratnim saveznicima – Velikoj Britaniji i SAD-u, u svezi Sporazuma Tito – Šubašić, pokazalo kako se izbori održavaju u duhu zapadno-europskog parlamentarizma.

Osim dovoljnog broja kutija s istaknutim kandidatima, svako biračko mjesto moralo je osigurati dvije „kutije bez liste” – jednu za kandidate Savezne skupštine, a drugu za kandidate Skupštine naroda. Po svojem vanjskom izgledu te se kutije nisu trebale razlikovati od biračkih kutija s istaknutom listom kandidata Narodne fronte. Praktično, jedina razlika u odnosu na kutiju s kandidatima bila je u tome što „kutije bez liste” na sebi nisu imale listu s istaknutim kandidatima. Savezna izborna komisija planirala je sav izborni materijal – biračke kuglice, kutije, vosak i dr. – podijeliti mjesnim narodnim odborima najkasnije do 20. listopada. Međutim, budući da to nije moglo biti učinjeno na vrijeme jer biračke kutije nisu na vrijeme bile izrađene i

⁴⁸ U čl. 36. *Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu DFJ* bilo je propisao da glasačke kutije moraju biti od „drveta ili drugog prikladnog materijala, zatvarat će se i otvarati sa dva razna ključa i bit će tako udešene da se spuštanje kuglica u njih ne vidi i ne čuje”. Osim toga, na svakoj glasačkoj kutiji trebali su biti otisnut broj i grb DFJ.

⁴⁹ Hrvoje Matković, n. dj., str. 278.

⁵⁰ „General lajtnant Aleksandar Ranković govorio je na predizbornoj konferenciji šestog reona u Beogradu”, *Borba*, 11. studenoga 1945., str. 2.

što je u cijeloj zemlji nedostajalo ključeva kojima su se kutije zaključavale, ali i zbog činjenice da se Mjesnim narodnim odborima nije moglo dati posebno osiguranje za čuvanje izbornog materijala, rok je prolongiran do 5. studenog.

Savezna izborna komisija smatrala je kako je potrebno da izborni materijal čuvaju organi narodne milicije, KNOJ-a⁵¹ i vojska kako ga se ne bi uništilo ili otuđilo.⁵² Izbor zastupnika u Ustavotvornu skupštinu DFJ s područja izbornoga okruga Bjelovar, s pripadajućom podjelom na izborne kotare i broj stanovnika, moguće je pratiti iz donje tablice:

Tablica 1. Izborni okrug Bjelovar, podjela okruga Bjelovar na izborne i administrativne kotare s pripadajućim brojem stanovnika i brojem narodnih poslanika

IZBORNI KOTAR	ADMINISTRATIVNI KOTAR	BROJ STANOVNIKA ADMINISTRATIVNOG KOTARA	BROJ STANOVNIKA IZBORNOG KOTARA	BIRA POSLANIKA
Bjelovar	Bjelovar grad	10.252		
	Bjelovar kotar	37.989	48.241 (kotar i grad zajedno)	1 poslanik
Đurđevac	Đurđevac		52.258	1 poslanik
Koprivnica	Koprivnica grad	9.472		
	Koprivnica kotar	43.218	52.690 (kotar i grad zajedno)	1 poslanik
Križevci	Križevci		38.889	1 poslanik
Čazma	Čazma		34.137	1 poslanik
Kutina	Kutina		28.041	1 poslanik
Garešnica	Garešnica	28.520 očite pogreške sastavljača dokumenta*	55.444 (vjerojatno se broj odnosi na zbir stan. Garešnice i Severina)	1 poslanik

⁵¹ Korpus narodne obrane Jugoslavije-KNOJ-vojna postrojba koju su osnovali partizani u kolovozu 1944. god. s ciljem likvidacije neprijatelja, što stvarnog, što potencijalnog, krajem rata i u poraću. Uz Odjeljenje zaštite naroda (OZN-a), vojno-obavještajnu službu partizanskog pokreta, osnovanu u svibnju 1944. god., KNOJ je bio glavni izvršitelj brojnih likvidacija i uhićenja „narodnog neprijatelja“, ali i presudan faktor uspostave i očuvanja komunističke vlasti u poratnoj Jugoslaviji; više u: Ivo Goldstein, n. dj., str. 345; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, n. dj., str. 59-60; isti, *Uloga OZNE-e u preuzimanju vlasti u Hrvatskoj 1945*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006., str. 97-122.

⁵² HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., Uputstva za izvršenje predizbornih priprema, br. 277 / 45, 5. listopada 1945., kutija 1.

Vrbovec	Vrbovec		31.727	1 poslanik
	Severin (nije jasno zašto se Severin našao na listi)*	26.924 očite pogreške sastavljača dokumenta*		

Izvor: HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, oznaka dokumenta: br. 1 / 45., 5. rujna 1945., kutija 1; Narodne novine, 10. rujna 1945., br. 14.

* opaska autora, T. F.

11. Teškoće pri sastavljanju popisa birača

Prilikom sastavljanja popisa birača, Kotarske i Gradske izborne komisije susretale su se s teškoćama što preciznijeg utvrđivanja broja glasa i teškoćama da se Kotarskoj izbornoj komisiji Bjelovar pronađe primjeren prostor za rad.⁵³ Do 19. rujna Okružna izborna komisija dostavila je Zemaljskoj izbornoj komisiji podatke da se na području Okruga Bjelovar na popisima birača nalaze 185.774 glasača (bez glasača kotara Đurđevac). Taj popis nikako nije bio i konačan s obzirom na to da je bio u tijeku žalbeni rok za one glasače koji su bili izostavljeni s biračkih spiskova. Važno je upozoriti kako je zaključno s danom 15. rujna s popisa birača bilo skinuto 16.106 birača (bez kotara Đurđevac).⁵⁴ Naknadno dostavljeni podaci o broju birača i broju odsutnih osoba po biračkim kotarima i okruzima, koje je Zemaljska izborna komisija Federalne Hrvatske 18. studenoga dostavila Saveznoj izbornoj komisiji, proizlazilo je sljedeće: prvo, u biračkim spiskovima na dan izbora bio je registriran 2.076.091 birač; drugo, od toga broja na izbore su izašle 1.905.503 osobe (91,78% svih birača), dok nije glasalo 170.588 osoba (8,22%).⁵⁵

Iz podataka koje je Zemaljska izborna komisija federalne Hrvatske 9. listopada 1945. poslala Saveznoj izbornoj komisiji, proizlazilo je da je biračko pravo na području Oblasti Bjelovar oduzeto za čak 13.643 birača (6,70% upisanih birača), dok je pravo glasanja imalo 204.335 birača.⁵⁶ Biračko pravo oduzeto glasačima na području Okruga Bjelovar po kotarima moguće je pratiti iz sljedeće tablice:

⁵³ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 33 / 45, 15. rujna 1945., kutija 1.

⁵⁴ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 1 / 45, 5. rujna 1945., kutija 1.

⁵⁵ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 1/381, bez datuma, kutija 1.

⁵⁶ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 114 / 45, 9. listopada 1945., kutija 1; Zdenko Radelić: *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, n. dj., str. 73.

Tablica 2. Biračko pravo oduzeto glasačima po kotarima na području izbornog okruga Bjelovar

KOTARSKI NARODNI ODBOR	BROJ OSOBA KOJIMA JE ODUZETO BIRAČKO PRAVO	ČL. ZAKONA O BIRAČKIM SPISKOVIMA
Bjelovar	169	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Čazma	30	čl. 4. toč. 1.–8. Zakona o biračkim spiskovima
Đurđevac	238 (od toga su 83 osobe izgubile biračko pravo zbog sudske presude; nakon isteka presude za njih 18 vraćeno je biračko pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Garešnica	18 (naknadno je u biračke spiskove upisano 15 osoba)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Grubišno Polje	96 (od toga je njih 58 izgubilo biračko pravo na osnovi sudske presude; za njih 6 vraćeno je biračko pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Koprivnica	84 (od toga 33 osobe zbog sudske presude; za 8 njih vraćeno je izborno pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Križevci	30 (od toga njih 27 zbog sudske presude; za njih 4 vraćeno je biračko pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Vrbovec	49 (od čega njih 43 zbog presude suda; za njih 9 vraćeno je biračko pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Kutina	118 (svi zbog sudske presude; kasnije je za njih 20 vraćeno biračko pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima

Izvor: HR-HDA, fond 1655, Republikanska izborna komisija, Podaci o biračima za područja kotareva i gradova koje Predsjedništvu Vlade, Odjel za zakonodavstvo i organizaciju državne uprave, dostavljaju kotarski i gradski narodni odbori, br. 3129/49, 17. prosinca 1949., kutija 3.

Uz Okrug Osijek to je bio daleko najveći postotak isključenih glasača na izborima za Ustavotvornu skupštinu DFJ u čitavoj Federalnoj Hrvatskoj. Međutim, treba reći da je taj postotak od 6,7 % isključenih birača bio smanjen s prvotno 14% isključenih,⁵⁷ tek na intervenciju partijskog vrha Hrvatske da ne smije biti osjetnijih razlika u postotku isključenih u pojedinim federalnim jedinicama – postotak isključenih iz biračkog postupka bio je smanjen na 6,7%. Sama ta činjenica bila je posebno važna za provedbu izbora ako se ima na umu da je inspekcija Savezne izborne komisije 10. listopada dostavila Zemaljskoj izbornoj komisiji Hrvatske okružnicu u

⁵⁷ Ivo Goldstein, n. dj., str. 415; Katarina Spehnjak, *Funkcioniranje „plebiscitarne demokracije“ u Hrvatskoj 1945.-1952. (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa)*, n. dj., str. 222.

kojoj je stajalo da na mnogim biračkim mjestima nisu završeni birački spiskovi i abecedni imenici za pojedina birališta. Prema tome, više su nego dvojbeni bili kriteriji po kojima je, barem kada je u pitanju izborni okrug Bjelovar, po kojima se glasačima oduzimalo biračko pravo. Naime, iz okružnice koju je 16. lipnja 1948. Odjel za zakonodavstvo i organizaciju državne uprave Predsjedništva Vlade NRH uputilo Gradskim i Kotarskim narodnim odborima, kojom se od njih tražilo da se Zakonom odjelu u što kraćem periodu dostave podaci o osobama bez biračkog prava,⁵⁸ Kotarski narodni odbor Bjelovar očitovao se da „neće moći udovoljiti do određenog roka, tj. do 25. lipnja 1948. god., iz razloga što ovaj Kotarski narodni odbor nije raspolagao sa takovim podacima do sada, jer se sada prikupljaju sa terena odnosno od Mjesnih narodnih odbora te će naslov (Zakonodavni odjel Predsjedništva Vlade NRH, op. a. T. F.) prednji izvještaj dobiti dobiti do 10. srpnja 1946. god.”⁵⁹ Može se pretpostaviti da su okružna, a posebice kotarske i gradske izborne komisije popise birača i popise osoba kojima je bilo oduzeto biračko pravo radeni na brzinu i bez uvažavanja zakonske procedure. Iz dopisa koje je tajništvo Kotarskog narodnog odbora Bjelovar 30. lipnja 1945. uputilo Odjelu za zakonodavstvo i organizaciju državne uprave Predsjedništva Vlade Narodne Republike Hrvatske (NRH) stajalo je kako je biračko pravo bilo oduzeto za 169 osoba. Iz toga dopisa proizlazi da je biračko pravo tim osobama bilo oduzeto zbog sudskih presuda (čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima).⁶⁰ Biračko pravo oduzeto glasačima na temelju sudskih presuda na području Okruga Bjelovar po kotarima moguće je pratiti iz donje tablice:

Tablica 3. Biračko pravo oduzeto glasačima na području Okruga Bjelovar po kotarima zbog sudskih presuda

KOTARSKI NARODNI ODBOR	BROJ OSOBA KOJIMA JE ODUZETO BIRAČKO PRAVO	ČL. ZAKONA O BIRAČKIM SPISKOVIMA
Bjelovar	169	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Čazma	30	čl. 4. toč. 1.–8. Zakona o biračkim spiskovima

⁵⁸ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Zapisnici Republičke izborne komisije, podaci o biračima i osobama bez biračkog prava, br. 13078 / 48. 16. lipnja 1948., kutija 3.

⁵⁹ 59 HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Podaci o biračima i osobama bez biračkog prava, br. 12047 / 48., 23. lipnja 1948., kutija 3.

⁶⁰ 60 HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Podaci o biračima i osobama bez biračkog prava, br. 12047 / 48., 23. lipnja 1948., kutija 3.

Durdevac	238 (od toga su 83 osobe izgubile biračko pravo zbog sudske presude; nakon isteka presude za njih 18 vraćeno je biračko pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Garešnica	18 (naknadno je u biračke spiskove upisano 15 osoba)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Grubišno Polje	96 (od toga je njih 58 izgubilo biračko pravo na osnovi sudske presude; za njih 6 vraćeno je biračko pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Koprivnica	84 (od toga 33 osobe zbog sudske presude; za 8 njih vraćeno je izborno pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Križevci	30 (od toga njih 27 zbog sudske presude; za njih 4 vraćeno je biračko pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Vrbovec	49 (od čega njih 43 zbog presude suda; za njih 9 vraćeno je biračko pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima
Kutina	118 (svi zbog sudske presude; kasnije je za njih 20 vraćeno biračko pravo)	čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima

Izvor: HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Podaci o biračima, osobama bez biračkog prava, br. 13078/48., kutija 3.

Uz isključene birače na područjima Okruga Zagreb i Osijek, broj osoba koje nisu uživali biračko pravo bio je najveći upravo na području Okruga Bjelovar. Vidljivo je to iz donje tablice:

Tablica 4. Broj osoba koje nisu uživale biračko pravo po izbornim oblastima na dan 11. studenoga 1945.

IZBORNA OBLAST	NA DAN IZBORA ZA USTAVOTVORNU SKUPŠTINU 11. STUDENOG 1945.		
	Na temelju čl. 4. Zakona o biračkim spiskovima	Na temelju sudske presude	Ukupno
Dalmacija	1.937	828	2.765
Karlovac	4.159	462	4.621
Osijek	10.154	1.474	11.628
Rijeka	92	414	506
Bjelovar	7.538	922	8.460
Zagreb	11.656	1.254	12.910

Zagreb – grad	5.933	2.009	7.942
NR Hrvatska	41.469	7.363	48.832

Izvor: HR-HDA-1655, Republička izborna komisija, Podaci o biračima i osobama biračkog biračkog prava, pov. 275/49., 19. prosinca 1949., kutija 3.

* nedostaju podaci za kotare Đakovo, Nova Gradiška, Vinkovci i Vukovar te grad Novu Gradišku u Oblasti Osijek. Isto tako nedostaju podaci za Oblast Rijeka – za Kotar Poreč, gradove Pulu, Rovinje te I. i II. rajon grada Rijeke.

S obzirom na teškoće da se utvrdi točan broj birača može se pretpostaviti kako na području Okruga Bjelovar na vrijeme nisu na svim mjestima bili postavljeni birački odbori i da tamo gdje su bili postavljeni mnogi članovi tih odbora nisu bili upoznati s obaveznim uputstvima i tumačenjima izbornog zakona i *Zakona o biračkim spiskovima*.⁶¹ Na razini Federalne Države Hrvatske u biračke spiskove bilo je upisano 2.127.929 birača, broj isključenih birača iznosio je 78.781 (3,90% svih birača), dok je za 3,57 % birača bilo osporeno biračko pravo. Do 4. listopada 1945., kada je bio zadnji rok za podnošenje okružnih lista,⁶² taj je popis doživio svoju zadnju promjenu. Zaključno s 4. listopada 1945., konačni popis birača s biračkim pravom u Federalnoj Hrvatskoj iznosio je 2.140.544 birača, dok je broj isključenih birača iznosio 105.201.⁶³ Broj birača upisanih na biračke spiskove te broj i postotak isključenih birača po izbornim okruzima vidljiv je iz sljedeće tablice:

⁶¹ HR HDA-1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 277/ 45, 10. listopada 1945., kutija 1.

⁶² 62 HDA Bj, fond 1827, Izborna komisija, Izvještaji kotarskih komiteta-Podnošenje okružnih lista, 29. rujna 1945., kutija 5; prema podacima koje je iznio Moša Pijade na predizbornom skupu u Nišu 13.3. 1950. god., na biračkim spiskovima za izbor zastupnika u Ustavotvornu skupštinu DFJ, na razini čitave DFJ, nalazilo se 8.383.000 građana, što je činilo nešto manje od 60% građana zemlje. Glasачko pravo, prema Pijadi, bilo je oduzeto „svega“ 253.000-ici građana (iz razloga što su se u toku rata ogriješili o nacionalnu čast. Prema istome izvoru, za Savezno vijeće Ustavotvorne skupštine na ovim je izborima glasalo 88, 66% birača, za Vijeće naroda glasalo 88, 43% birača, dok je za kandidate Narodne fronte glasalo 91% svih birača. („ Govor druga Moše Pijade na velikom predizbornom mitingu u Nišu“, Vjesnik, br. 1513., 14. 3. 1950., str. 2.); Katarina Spehnjak, Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948., Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 126; Branko Petranović, Istorija Jugoslavije 1918-1978., Nolit, Beograd, 1981., str. 369; Bilandžić, Historija SFRJ, str. 99.

⁶³ Katarina Spehnjak, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, n. dj., str. 126.

Tablica 5. Broj glasača, isključenih glasača i postotak isključenih glasača po izbornim okruzima za izbore za Ustavotvornu skupštinu DFJ 11. studenog 1945.

REDNI BROJ	OKRUG	UPISANIH BIRAČA	ISKLJUČENIH	POSTOTAK ISKLJUČENIH (%)
1.	Osijek	169.374	8.309	4,7
2.	Brod	170.588	8.341	4,6
3.	Daruvar	117.941	5.197	4,22
4.	Bjelovar	204.335	13.643	6,7
5.	Varaždin	212.575	12	5,6
6.	Zagreb	154.547	4.300	2,7
7.	Grad Zagreb	168.122	8.744	4,8
8.	Banija	91.129	3.999	4,2
9.	Karlovac	122.199	5.032	3,9
10.	Lika	82.085	3.562	4,2
11.	Gorski kotar	37.213	1.268	3,32
12.	Hrvatsko primorje	71.294	709	1
13.	Split	109.991	1.045	0,94
14.	Dubrovnik	46.567	714	1,5
15.	Zadar	59.850	352	0,6
16.	Biokovo-Neretva	57.808	626	1,07
17.	Šibenik	83.131	886	1,05

Izvor: HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 114/45, 9. listopada 1945., kutija 1.

Okružna izborna komisija Oblasti Bjelovar na sjednici održanoj 4. listopada 1945. u Bjelovaru pregledala je prijavu kandidacijske liste Narodnog fronta Okruga Bjelovar u sastavu savezna kandidacijske liste Narodnog fronta Jugoslavije. Nositelj liste bio je, kako je ranije navedeno, Josip Broz Tito, predsjednik Vlade i ministar obrane DFJ. Prethodno je kandidacijska lista bila predana Okružnoj izbornoj komisiji 1. listopada na pregled. Pregledom je ustanovljeno da lista, sukladno čl. 22. st. 3. *Zakona o izboru narodnih poslanika u Ustavotvornu skupštinu*, ispunjava sve uvjete, nakon čega nije bilo zapreka da je Okružna izborna komisija potvrdi. Sukladno odredbama čl. 31. i 39. *Zakona o izborima narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu*

nu, Savezna izborna komisija izdala je okružnicu Zemaljskoj izbornoj komisiji o hitnom određivanju biračkih mjesta za kotara, gradove i mjesta kako bi se predizborne pripreme mogle odvijati zacrtanom dinamikom.⁶⁴

Treba naglasiti da se predizborne aktivnosti Zemaljske izborne komisije i njezin rad ipak se nije odvijao prema predviđenom planu da glavninu predizbornih aktivnosti odrade masovne organizacije NF i lokalne mjesne vlasti.⁶⁵ Uslijed obilazaka kotarskih izbornih komisija od strane osoba koje je za to odredila Savezna izborna komisija u Beogradu nisu utvrđene nikakve nepravilnosti u pogledu tehničkih priprema za izbore. Štoviše, Okružna izborna komisija planirala je uoči izbora održati nekoliko konferencija s biračkim odborima kako bi ih na taj način bolje upoznala sa *Zakonom o izborima narodnih zastupnika u Ustavotvornu skupštinu DFJ*.⁶⁶ Međutim, inspekcija Savezne izborne komisije koja je provela kontrolu nad radom Kotarskih i Okružnih komisija u Pakracu, Daruvaru, Virovitici i Bjelovaru nije imala pretjeranog razloga da sastavi povoljan izvještaj o njihovom radu. Inspektor Savezne komisije utvrdio je čitav niz nepravilnosti – od lošeg stanja biračkih spiskova (u kotarima Virovitica, Pakrac i Daruvar) do toga da u samim biračkim spiskovima ima jako puno križanja (?), praznih listova, bilježenja koliko je glasova „palo” na izborima za Narodne odbore, naknadnog nadopisivanja (Kotar Bjelovar) i dr. Za saveznu inspekciju poseban problem činile su teškoće što članovi izbornih komisija na području Okruga Bjelovar ne poznaju *Zakon o biračkim spiskovima* i da je pomoć okružne izborne komisije u tome pitanju potpuno izostala.⁶⁷ Zemaljska izborna komisija Hrvatske dostavila je 18. listopada 1945. štabu Druge jugoslavenske armije u Zagrebu okružnicu o broju biračkih mjesta u Hrvatskoj po okruzima. Iz popisa biračkih mjesta proizlazilo je da su na području izbornog okruga Bjelovar bila predviđena 644 biračka mjesta. Najveći broj biračkih mjesta u Hrvatskoj imao je Okrug Varaždin – 656, dok je ukupan broj biračkih mjesta u Hrvatskoj bio 6.034.⁶⁸ Zemaljska izborna komisija Hrvatske predvidjela je za izborni okrug Bjelovar 473.000 izbornih kuglica i 3.977 glasačkih

⁶⁴ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 78 / 45, 21. rujna 1945., kutija 1.

⁶⁵ Branko Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, n. dj., str. 189.

⁶⁶ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 190/ 45, 11. listopada 1945., kutija 1; HR-DABJ, fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, Uredžbeni spisi 1944.-1949., Upute Oblasnog komiteta KPH Zagrebačke oblasti Kotarskom komitetu Bjelovar o preuzimanju vlasti od 27. 4. 1945. te Okružnica Oblasnog komiteta KPJ Bjelovar Kotarskom komitetu KPH Bjelovar-Politički i ekonomski problemi-sudjelovanje u rješavanju, 14.04.1946., kutija 20.

⁶⁷ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 199/ 45, 12. listopada 1945., kutija 1.

⁶⁸ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 227/ 45, 18. listopada 1945., kutija 1.

kutija. To je, uz izborni okrug Varaždin (47.700 kuglica i 3.890 kutija), činilo najveću količinu „izbornog materijala” u Hrvatskoj.⁶⁹

Kako bi se osigurala pravilna primjena *Zakona o izboru narodnih poslanika u Ustavotvornu skupštinu DFJ*, Zemaljska izborna komisija okružnicom od 22. listopada 1945. obavijestila je okružne izborne komisije o pravilnoj primjeni tog zakona, posebno čl. 39. i čl. 42. toga zakona. Prema odredbi čl. 39. *Zakona o izboru narodnih poslanika*, jedno biračko mjesto moglo je obuhvatiti najviše 500 birača. Na kotarskim izbornim komisijama bilo je da samoinicijativno procijene hoće li neko naselje s manje od 500 birača sačinjavati zasebno biračko mjesto ili će to biračko mjesto biti pripojeno nekom većem izbornom mjestu. Pri određivanju biračkog mjesta izborne komisije morale su se rukovoditi sljedećim načelima: da biračko mjesto bude lako dostupno biračima i da biračko mjesto ne obuhvati ni manje ni više od 500 birača kako bi se glasanje moglo provesti u zadanom vremenu od 12 sati.

Što se pak tiče odredbe čl. 42. navedenog Zakona, njime je bilo određeno da članovi biračkih odbora imaju pravo glasati na biračkom mjestu na kojem u tome trenutku obavljaju dužnost člana biračkih odbora, uz uvjet da donesu uvjerenje kako su izvršeni u stalni birački spisak. Identično pravo imali su državni i privatni službenici, željezničari i sl., koje zbog prirode svojeg posla nisu mogle poslije 24. listopada tražiti upis u birački spisak. Takve osobe imale su pravo glasanja u mjestu gdje su u trenutku održavanja izbora obavljale službu, uz uvjet da su podnijele uvjerenje da se nalaze na stalnom biračkom spisku svoga mjesta.⁷⁰ Članovi izbornih komisija – zemaljske te oblasnih, kotarskih i gradskih komisija – morali su glasati na mjestima na kojima su bili zavedeni u stalni birački spisak.⁷¹

12. Provedba glasanja

Krajem listopada 1945. godine Predsjedništvo Privremene narodne skupštine DFJ donijelo je Rješenje o raspuštanju Privremene narodne skupštine DFJ. Na isti način Predsjedništvo je donijelo Odluku o nastavku rada stalnih skupštinskih odjela Privremene narodne skupštine – Zakonodavnog, Financijskog, Imunitetnog, Mandatnog i Administrativnog, bez obzira što je Privremena narodna skupština bila raspuštena.⁷²

⁶⁹ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 458/ 45, 31. prosinca 1945., kutija 1.

⁷⁰ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 281/ 45, 29. listopada 1945., kutija 1.

⁷¹ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 240/ 45, 22. listopada 1945., kutija 1.

⁷² Ukaz o raspuštanju Privremene narodne skupštine DFJ, Službeni list DFJ, 29. listopada 1945., br. 83

Kako je ranije bilo navedeno, *Zakon o izboru birača za Ustavotvornu skupštinu DFJ* predvidio je da na jednom glasačkom mjestu može glasati najviše 500 birača i da se glasanje moglo vršiti samo na mjestima koja su za to ranije bila određena. Svako biračko mjesto imalo je birački odbor sastavljen od predsjednika i dva člana odbora. Većinom su to bile osobe iz istog mjesta u kojemu su se provodili izbori zbog toga što su oni poznavali birače iz svojega mjesta, ali i da se na taj način spriječe eventualne nepravilnosti u izbornom postupku. Radu biračkih odbora mogli su prisustvovati predstavnici kandidata i kandidacijskih lista. Glasanje je počinjalo u 7 i trajalo je do 19 sati. Nakon isteka vremena glasanje više nije bilo moguće osim osobama koje su se u tome trenutku zatekle u dvorištu zgrade u kojoj su se provodili izbori. Radom biračkog odbora upravljao je predsjednik biračkog odbora. Osim održavanja mira i sigurnosti na biračkome mjestu, njegov zadatak bila je zaštita zakonom određene procedure u provedbi izbora (utvrđivanje nalazi li se osoba koja je pristupila izborima na popisu birača, objašnjavanje načina glasanja, pokazivanje biraču čiju kandidacijsku listu predstavljaju biračke kutije). Izborni zakon nalagao je da se u prostoriji u kojoj su se nalazile glasačke kutije ne može istovremeno zateći više od deset osoba. Samo glasanje za poslanike Savezne skupštine i Skupštine naroda Ustavotvorne skupštine DFJ obavljano je odvojeno u dvije kutije, smještene na dva suprotna stola. Na svakoj kutiji bio je označen naziv liste te ime i prezime nositelja liste, dok je za Saveznu skupštinu, osim toga, stajalo ime i prezime kotarskog kandidata. „Kutija bez liste” nije na sebi imala listu s istaknutim kandidatima, ali je na njoj stajala oznaka „Bez liste”. Osim toga, kraj svake kutije na kojoj je stajala lista s imenima kandidata, osim na „kutiji bez liste”, stajala je štampana lista s imenima kandidata.⁷³

Za potrebe pravovremenog obavještanja o provedbi i rezultatima izbora trebale su biti oslobođene sve telefonske linije. Kotarski i gradski komiteti morali su izbornim komisijama formiranim na razinama kotara i grada osigurati nesmetani dolazak do biračkog mjesta motorima, konjima ili biciklima. Za te potrebe upravni odbori i izborne komisije pri kotarskim i gradskim komitetima mogli su rekvirirati sve vrste vozila za tu svrhu i koristiti ih u svrhu provedbu izbora. Rezultate izbora kotarske i gradske izborne komisije trebale su predati sutradan nakon provedbe izbora, u ponedjeljak do 12 sati okružnoj izornoj komisiji. Okružna je komisija trebala pri-

⁷³ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 234 / 45, 17. listopada 1945., kutija 1; Zakonom o dopuni i izmjeni Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu, kojeg je donijela Privremena narodna skupština DFJ 26. listopada 1945. god, dopunjen je čl. 47. koji je glasio: „Iza ovih kutija (glasačkih kutija, op. a., T. F) postavlja se jedna kutija bez oznake liste („kutija bez liste”), u koju će moći staviti kuglice oni koji ne žele glasati ni za jednu postavljenu zemaljsku listu”, Službeni list, 29. listopada 1945., br. 83.

općiti službene rezultate izbora kotarskim i gradskim narodnim odborima preko izbornih komisija formiranih pri tim organima vlasti.

Nakon završetka glasanja birački odbori trebali su rezultate glasanja telefonom, radiogramom, depešom (pismom?) ili preko specijalnog kurira dostaviti kotarskoj izbornoj komisiji. Daljnja je procedura nalagala da kotarske izborne komisije objedine rezultate glasanja po mjestima i da rezultate glasanja preko telefona dostave nadležnoj okružnoj izbornoj komisiji. Nakon što bi okružna izborna komisija primila rezultate glasanja od kotarskih izbornih komisija, telefonski je prosljeđivala rezultate glasanja zemaljskoj (oblasnoj) izbornoj komisiji. Na isti je način o rezultatima izbora na području federalne jedinice zemaljska izborna komisija obavještavala saveznu izbornu komisiju u Beogradu. Rezultati izbora po federalnim jedinicama (narodnim republikama) morali su biti dostavljeni saveznoj komisiji već tijekom noći ili najkasnije tijekom dana nakon provedbe izbora kako ona imala na raspolaganju izborne rezultate u cijeloj državi. Biračkim odborima mjesta, grada, kotara, oblasti i zemaljskoj izbornoj komisiji Hrvatske ostavljano je da sami odaberu način na koji će u što kraćem vremenu i najbrže izborni materijal dostaviti višoj izbornoj komisiji – automobilima, motociklima, zaprežnim kolima, konjima i sl.⁷⁴ Prema ocjenama tada najviše pozicioniranih osoba u partijskom vrhu Hrvatske, izbori u sjevernoj Hrvatskoj bili su općenito vrlo slabi, prvenstveno zbog slabog odaziva birača. To, međutim, nije umanjilo zadovoljstvo partijskog vrha Hrvatske postignutim rezultatima izbora na području okruga Bjelovar, osim kotara Đurđevac, u kojem je izlaznost na izbore iznosila 43% upisanih birača. Ovdje se pokazalo da kandidati Narodne fronte Hrvatske nemaju onaj ugled u narodu za koji su tamošnja partijska organizacija i NF smatrale da ga imaju. Slabom odazivu birača znatno je pridonio i sukob rukovodstva KPJ i Katoličke crkve u Hrvatskoj (slučaj Stepinac i dr.), sukob koji je, kako se tvrdilo u partijskom vrhu Hrvatske nakon izbora, omogućio „*popovima da u vrijeme izbora nametnu vjernicima stav da se izbori provode za ili protiv vjere.*”⁷⁵ Slaba izlaznost birača na izbore u tom dijelu Hrvatske (dokumenti navode da je na izbore izašlo samo 60% upisanih birača), bila je posljedica niza „odbojnih” faktora, među kojima treba istaknuti odnos komunističke vlasti prema katoličkoj vjeri (posebno odnos prema nadbiskupu Stepincu), nedostatak „valjane” partijske organizacije, nedostatak

⁷⁴ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., oznaka dokumenta: br. 277/ 45, 10. listopada 1945., kutija 1.

⁷⁵ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH-Katolička crkva kao ideološki i politički protivnik FNRJ, str. 234-235., Miroslav Akmadža, *Oduzimanje imovine katoličkoj Crkvi od 1945. do 1966. god. i utjecaj na crkveno-državne odnose-primjer Nadbiskupije zagrebačke*, disertacija, Sveučilište u Zagreb, Filozofski fakultet, 2002. god., 9; Zdenko Radelić: *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., Od zajedništva do razlaza*, n. dj., str. 97-116.

sposobnog partijskog kadra, nepovjerenje članova Partije u HRSS, sektašenje kod primanja u Partiju (posebno otpori okružnih komiteta sjeverne Hrvatske koji su odbijali provoditi direktive partijskog vrha o primanju članova HRSS-a u članstvo KPH, nedostatan rad izborne komisije i dr.).⁷⁶

13. Politički programi ili sadržaj izbora za Ustavotvornu skupštinu

Osnovni sadržaj (pred)izbornih aktivnosti NF Kotara Bjelovar činila su postignuća Komunističke partije u ratu, izgradnji i obrani nezavisnosti zemlje. Posebno su se isticale parole kako su izbori jedinstvena prilika za konačan obračun sa starom, nenarodnom vlašću i prilika da se unutar nove jugoslavenske države ostvari hrvatska republika.⁷⁷ Međutim, u relativno kratkoj predizbornoj kampanji, koja je trajala nepuna tri tjedna, predizborne aktivnosti Fronte ipak su u manjoj mjeri bile usmjerene na rat i postignuća KPJ u ratu, a u većoj mjeri na borbu protiv ostataka poraženih snaga građanskog društva („reakcionarne buržoazije”). Stoga je itekako objašnjiv sadržaj (pred)izbornih parola u Hrvatskoj koje su u prvom planu isticale kako su izbori produžetak borbe protiv stare vlasti i monarhije, a za uspostavu samostalne republike kao onom idealu koji omogućuje građanima Hrvatske punu slobodu političkog, gospodarskog i kulturnog razvoja.⁷⁸ Očito je Partija strepjela od restauracije građanskog društva zbog prisutnosti kapitalističkih odnosa u ekonomiji zemlje i međunarodnih veza građanstva s kapitalističkim zemljama. S obzirom na to da su izbori za Ustavotvornu skupštinu održani u relativno kratkom vremenu nakon završetka rata, 11. studenoga 1945., i da je (pred)izborna kampanja bila kratka, partijske vlasti Okružnog komiteta Komunističke partije Bjelovar apelirale su na kotarske organizacije Partije da pripreme za izbore budu temeljite i sveobuhvatne.⁷⁹ Najviše rukovodstvo KPH bilo je uvjerenjeno da će na izborima sudjelovati 85–90% birača, što su bile, u odnosu na ranije provedene izbore za Narodne odbore, više nego optimistične procjene.⁸⁰

⁷⁶ Zapisnici Politbiroa centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (dalje: Zapisnici Politbiroa) 1945.-1952., svezak I., Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2005., str. 131., 135.

⁷⁷ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 1-3-4-2, Unutarnja problematika-Novinski članci Milovana Đilasa, str.1.); HR-DABJ, fond 190, Kotarski komitet SKH Bjelovar, 1944.-1949., 1.5-Urudžbeni spisi, kutija 2.

⁷⁸ Dušan Bilandžić, *Moderna hrvatska povijest*, n. dj., str. 214-215; Katarina Spehnik, *Funkcioniranje „plebiscitarne demokracije“ u Hrvatskoj 1945.-1952. (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa)*, n. dj., str. 221.

⁷⁹ HR-DABJ, fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, Tehničke upute za izbore, Urudžbeni spisi 1944.-1949., kutija 20., 22. 10. 1945., str. 1-2.

⁸⁰ Zapisnici Politbiroa, svezak I., str. 137.

14. Agitacija i propaganda u pripremi izbora

Odjeljenjima za agitaciju i propagandu pri partijskim forumima, od mjesnih (gradskih) aktiva agitatora pa do Okružnog odjeljenja Agitpropa, inače zaduženima za posredovanje partijske ideologije,⁸¹ dane su upute kako pripremiti narod i (izvan) partijske organizacije za što masovnije sudjelovanje na izborima.⁸² Informacije s terena uvjerljivo su išle u prilog tome da su hrvatski članovi agitacijskih komisija vršili propagandu u korist Hrvata kandidata Narodne fronte, odnosno obrnuto, da su srpski članovi istih komisija agitirali u korist kandidata Narodne fronte koji su bili srpskih etničkih korijena. Agitacija i propaganda za „republiku”, kao sastavnicu buduće jugoslavenske federacije, imale su pobuditi interes prije svega Hrvata, a zatim i Srba u Hrvatskoj, za što većim odazivom na te izbore. Partijski vrh KPH računao je da će za listu Narodne fronte u Hrvatskoj glasati 70–75% birača.⁸³ U tome su smislu aktivni agitatora na selima morali u što većoj mjeri boraviti na terenu i sazivati što više konferencija i sastanka kako bi se narod motiviralo za izbore. Osim povremenim održavanjem velikih zborova, agitaciju i propagandu bilo je potrebno usmjeriti prema svakom selu, zaseoku, ulici i gradskoj četvrti (rajonu), prema svim društvenim slojevima. Osobito treba istaknuti napore agitacije i propagande usmjerene prema omladincima, a napose prema ženama – drugaricama, „jer baš u ženama leži ogromna snaga i rezerva naše partije.”⁸⁴ Pravo žena da sudjeluju u izborima zasigurno je imalo za cilj pokazati narodu potpunu ravnopravnost žena s muškarcima te na taj način potvrditi načelo kako su državni sistemi koji su prethodili stvaranju DFJ u suštini bili usmjereni protiv interesa žena i kako je socijalističko društvo u nastanku tipski primjer idealnog društva u kojem su žene ravnopravne muškarcima. Kroz agitaciju i propagandu usmjerenu na što veći odaziv žena na izbore, vlasti su naprosto željele narodu odaslati poruku kako je ostvarena pobjeda u ratu zapravo bila prekretnica i u drugačijem tretiranju žena.⁸⁵ Težište propagandnih aktivnosti okružne Agitprop

⁸¹ Biljana Kašić, *Uloga Agitpropa KPH u Slavoniji*, ČSP, br. 20., Zagreb, 1988., str. 173; ista: *Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.)*, ČSP, br. 23., Zagreb, 1991., str. 243-260.

⁸² HR-DABJ, fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, Agitacija za izbore, Urudžbeni spisi 1944.-1949., 8. listopada 1945., kutija 20; o loše odrađenoj agitaciji i propagandi za ove izbore, usmjerenoj na uzak krug partijskih funkcionara, slabe popularizacije Ustavotvorne skupštine, zakašnjoj popularizaciji republike nepravilno provođenje partijske linije vidi u: Izveštaj CK KPH upućen CK KPJ od 26.11. 1945. god., *Fontes*, 2010., str. 33.

⁸³ Zapisnici Politbira, svezak I., str. 137., 138; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, n. dj., str. 214-215; isti, *Historija SFRJ*, n. dj., str. 105.

⁸⁴ HR-DABJ, fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, 1.9 Izveštaji, referati i predavanja 1945/1967., kutija 50.

⁸⁵ HR-DABJ, fond 188, Okružni komitet KPH Bjelovar, Pripreme za izbore, 26. 10. 1945. god; HR-DA BJ, fond 190, Kotarski komitet saveza komunista Bjelovar, 1.5 Urudžbeni spisi 1944/ 1949. god., kutija 20.

komisije trebalo je staviti na usmenu propagandu ne zanemarujući pri tome ni onu pisanu.⁸⁶ Raznovrsnim parolama i plakatima republikanskog sadržaja „trebalo je zasuti čitav teren”, osobito zidove objekata u središtima sela. Narod je bilo potrebno obavještavati o svim važnijim uspjesima nove vlasti na političkom i gospodarskom planu, obavještavati ga o događajima i problemima vezanim za vanjsku politiku zemlje i pozvati ga na „izglasavanje republike.”⁸⁷ Posebno je bilo važno tumačiti narodu ispravnost politike državnog vrha kad je bila u pitanju izgradnja novog aparata vlasti i objašnjavanje položaja zemlje u međunarodnim odnosima.⁸⁸

Naglasak u agitaciji i propagandi stavljen je na usmenu propagandu, odnosno snagu izgovorene riječi, koja je za „mase” bila znatno prihvatljivija od pisane riječi. Ako se izuzmu tek rijetki pismeni pojedinci, ili oni koji su čitali službeni partijski tisak, onda je to bio gotovo i jedini način da se dopre do birača.

Za potrebe izbora okružna izborna komisija tiskala je nekoliko vrsta parola i plakata koje je trebalo postaviti na vidljiva mjesta u naseljima. Isto je tako pozvala podređene forume i organizacije u sastavu NF da se zidovi vidljivijih zgrada, po mogućnosti onih u selima, ispišu parolama republikanskog sadržaja. Cilj ispisivanja parola takvog sadržaja bio je poručiti budućim biračima da, glasujući za listu NF, glasaju za republiku. Bez obzira na to što su za provedbu tih izbora odobrena i novčana sredstva, vlasti su ipak apelirale na lokalne organe vlasti da se najveći dio predizbornih aktivnosti ipak odvija na načelima dobrovoljnog rada. Napori svih organa vlasti i masovnih organizacija, što u sastavu NF, što izvan nje, uoči izbora dodatno su bili intenzivirani. Svi kotarski i mjesni komiteti Komunističke partije Hrvatske morali su na dnevnoj bazi javljati Okružnom komitetu KPH Bjelovar o eventualnim poteškoćama s kojima se suočavaju u predizbornim aktivnostima, djelovanju neprijatelja i sl.

⁸⁶ HR-DABJ, fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske (KK SKH) Bjelovar, 1.5 Urudžbeni spisi 1944 / 1949., Agitacija za izbore, broj dokumenta: 325 / 1945., 8. listopada 1945., kutija 20.

⁸⁷ HR-DABJ, fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske (KK SKH) Bjelovar, 1.5 Urudžbeni spisi 1944 / 1949., Agitacija za izbore, broj dokumenta: 325 / 1945., 8. listopada 1945., kutija 20; pozivanje na republikanizam ili na stvaranje hrvatske federativne republike (nacionalne države) u sastavu jugoslavenske federativne države u: Dušan Bilandžić, Hrvatska moderna povijest, n. dj., str. 194-195.

⁸⁸ HR-HDA, fond 1228-3, Republička komisija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (RK SSRNH), Okružnica Izvršnog odbora JNOF-e Hrvatske upućena Okružnim odborima JNOF-e, 2. srpnja 1945. god., kutija 25.

15. Društveno ozračje izbora za Konstituantu

Ozračje u kojem su se trebali održati izbori za Konstituantu imala je sva obilježja psihoze poslijeratnog društva koja je bila dodatno potencirana provedbom revolucionarnih mjera u politici i ekonomici zemlje s provedbom obračuna s „narodnim neprijateljem“. To je podrazumijevalo likvidaciju kako pripadnika bivše NDH tako i civilnih osoba za koje je postojala najmanja indicija da su surađivali ili su bili dijelovi upravnih i vojnih struktura te države.⁸⁹ Psihozu „nezavršenog rata“ s jedne su strane dodatno pojačavali raširenost alkoholizma među partijskim članstvom,⁹⁰ kulturna zaostalost stanovništva, nedovoljna aktivnost „javnog mnijenja“ i društvenih organizacija u suzbijanju kriminaliteta, sveprisutni teror različitih odmetničkih (križarskih) skupina nad partijskim i frontovskim članstvom,⁹¹ a s druge pojave uobičajene za razvoj poslijeratnog društva kao što su bijeda i nezaposlenost stanovništva, razlike u imovinskom stanju građana i sl.⁹² Međutim, osobito je važno istaknuti da su neke mjere državne politike u sferi ekonomije, poput obveznog otkupa žitarica, dodatno pogoršavale ionako tešku situaciju u kojoj se našlo stanovništvo.⁹³ Posebno je Uredba o obveznom otkupu žitarica u ekonomskoj godini 1945./1946. da svi proizvođači i imatelji viškova žitarica morali predati sve viškove žitarica državnim organima po cijeni koju je odredila država teško pogodila stanovništvo. Provedba samo te mjere imala je karakter imperativa za državnu vlast. Viškovi su prvenstveno bili namijenjeni prehrani stanovništva u pasivnim i ratom opustošenim dijelovima zemlje, zatim radništvu u gradovima kako bi ono moglo, uz što jeftinije živežne namirnice, proizvoditi industrijske proizvode. Nositelji političke vlasti procjenjivali su da će o uspjehu tih mjera ovisiti stabilizacija političkog sustava i da će o tome ovisiti uspjeh u obnovi jugoslavenske industrije. Sve to bilo je teže ostvariti ako se u obzir uzmu još neki faktori na koje državna vlast u vremenu provedbe izbora nije mogla imati nikakav utjecaj. Međutim, postojali su i faktori koji nisu mogli biti predmetom „volje Partije“, poput suše u 1945. godini te negativnih učinaka rata i ratnih pustošenja na

⁸⁹ Hrvoje Petrić, Željko Holjevac i Željko Karaula, n. dj., str. 329-335; *Partizanski i komunistički zločini i represija u Hrvatskoj 1944-1946.*, dokumenti 3., Zagreb i Središnja Hrvatska, Hrvatski institut za povijest-Slavonski Brod, Slavonski Brod, 2008.

⁹⁰ HR-DABJ, fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, 2.1 Zapisnici konferencija 1948/1958., III. partijska konferencija kotara Bjelovar, kutija 62.

⁹¹ Josip Gržetić, *O stanju kriminaliteta i društvenom značenju njegova suzbijanja*, Naša zakonitost, br. 5., Zagreb, 1952., str. 172; Zdenko Radelić, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945-1950.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.

⁹² M. Erak: „Otkup žitarica ovogodišnje žetve“, Narodni tužilac, br. 5., Zagreb, 1946., str. 28-29.

⁹³ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988.*, treća knjiga, n. dj., str. 110-115.

poljoprivredu. Ispodprosječan prinos žitarica u ekonomskoj godini 1945./1946., kao posljedici navedenih faktora, odrazio se na pokušaje vlasti da seljaku silom oduzmu (otmu!) viškove uroda u žitu radi zadovoljenja životnih potreba stanovništva zemlje. Stoga je vrlo teško prihvatiti stav državnih vlasti da je seljačko bojkotiranje otkupa žitarica pojedinačan i izoliran slučaj, a još manje tvrdnju vlasti kako je većina seljaka „ispravno shvatila potrebu otkupa i rado je davala određene viškove, a pogotovo tamo gdje su narodne vlasti i frontovske organizacije narodu rastumačile potrebu i opću korist predavanja viškova.”⁹⁴ Još je teže bilo prihvatiti podatak službenih vlasti da je plan otkupa u sušnoj godini 1945. premašio sva očekivanja i da je bio premašen. Bojkotiranje obveznog otkupa žitarica i drugi oblici „građanskog” neposluha, za koje se, prema stalinističkim tumačenjima, vjerovalo da će kroz izmjenu ekonomske strukture, jačanje socijalističke svijesti i stvaranje socijalističkih odnosa nestati preko noći, zapravo su bile opasne zablude. Takve oblike otpora dijelova stanovništva provedbi nekih mjera poput otkupa, ubiranja poreza i dr. partijski vrh Hrvatske/DFJ tretirat će, naravno, neprijateljskima. U svom imaginariju neprijatelja Partija je vidjela „bijedne ostatke fašizma“ odnosno neprijatelja koji „pokušava iskoristiti u svoje mračne svrhe sve teškoće, koje su upravo nastale ili koje će nastati na privrednom i gospodarskom polju“⁹⁵. Zbog dupiranja seljaštva provedbi tih i drugih mjera, unutar partijskih redova sve se više razvijao negativan odnos prema seljaštvu.⁹⁶ U takvoj imagologiji „neprijatelja”, koja je malo toga imala zajedničkog s objektivnom stvarnošću, Partiji nije preostalo ništa drugo nego da uoči izbora za Konstituantu oko sebe okupi sve one društvene snage koje bi joj omogućile pobjedu na izborima, ali i poduzimanje najrepresivnijih mjera protiv „neprijatelja”.⁹⁷ Na dan izbora kotarske i gradske izborne komisije morale su četiri puta dnevno – u 11, 14 i u 18 h, te između 20 i 22 h – telefonski i brzojavom (depešom) javljati okružnoj izbornoj komisiji rezultate i tijek samih izbora.⁹⁸

⁹⁴ M. Erak: „Otkup žitarica ovogodišnje žetve”, Narodni tužilac, br. 5., Zagreb, 1946., str. 29.; Željko Karaula, n. dj., str. 494-503.

⁹⁵ „Naša borba neće prestati sve dotle dok poslednji tragovi fašizma u našoj zemlji ne budu izbrisani”, Vjesnik Narodnog fronta Hrvatske, br. 20., 13. svibnja 1945., str. 1.

⁹⁶ Katarina Spehnik, *Organizacijsko-politički aspekti djelovanja Narodnog fronta u Slavoniji 1945. 1951.*, Časopis za suvremenu povijest, br. 20., Zagreb, 1988., str. 185.

⁹⁷ Tatjana Šarić, *U vrtlogu komunizma. Mladi Hrvatske 1945.-1954.*, Zagreb, 2017., str. 123.

⁹⁸ HR-DABJ, fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, 1.5 Urudžbeni spisi 1944 / 1949., Obavještanje o predizbornim radovima, broj dokumenta: 373/ 1945., 7. studenoga 1945., kutija 20.

16. Rezultati izbora za Ustavotvornu skupštinu DFJ 11. studenoga 1945. god.

Na izborima zastupnika u Ustavotvornu skupštinu DFJ u Hrvatskoj je od 2.076.091 birača s pravom biranja glasalo njih 1.905.429 ili 91,77% svih birača.⁹⁹ Za zemaljsku listu kandidata Narodne fronte Hrvatske glasalo je 1.743.797 ili 91,52% birača, dok su u tzv. „kutiju bez liste“ glasala 161.632 ili 8,48% birača.¹⁰⁰ Nešto su drugačiji bili rezultati izbora za Skupštinu naroda Ustavotvorne skupštine. Premda je broj birača s biračkim pravom ostao potpuno identičan, na izbore zastupnika u Saveznu skupštinu u čitavoj NRH izašao je nešto manji broj birača – 1.903.033 birača ili 91,66%. Od ukupnog broja izašlih na izbore, za kandidate Narodne fronte Hrvatske glasalo je 1.698.417 birača ili 89,25%. Međutim, znatno je bio veći broj birača koji su glasali za „kutiju bez liste“ – 204.616 ili 10,75% birača.¹⁰¹ Rezultati glasanja za izbor narodnih zastupnika za Skupštinu naroda Ustavotvorne skupštine DFJ u izbornoj oblasti Bjelovar, objavljeni 18. studenog 1945. bili su slijedeći: na 719 birališta u izbornome okrugu Bjelovar i 221.350 upisanih birača, na izborima je glasalo 184.305 birača. Glasanju nije pristupilo 37.045 glasača, dok je 11.277 glasača bilo odsutno. Iznenađujuće je bio velik broj glasova u „kutiji bez liste“: na izborima za Saveznu skupštinu – 27.411, dok je na izborima za Skupštinu naroda taj broj iznosio 34.614 glasa. Ukupni broj glasova za Narodnu frontu iznosio je 156.894.¹⁰² Ukupni rezultati izbora za cijelu Hrvatsku ukazivali su na činjenicu da su kandidati Narodne fronte zabilježili najlošije izborne rezultate u izbornim oblastima kotara

⁹⁹ HR-HDA, fond 1220-CK SKH, Izborna komisija, Izbori za Ustavotvornu skupštinu i Ustavotvorni sabor 1946., kutija 1; prema podatku kojeg je na VIII. redovnom zasjedanju Sabora NRH 11. rujna 1950. god. iznio Zlatan Sremec, od preko dva milijuna upisanih birača u NRH, na izbore za Ustavotvornu skupštinu FNRJ, izašlo 92,65% svih birača, u: Vjesnik, rujna 1950., br. 1667; Branko Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, n. dj. 203; Katarina Spehnjak, *Funkcioniranje „plebiscitarne demokracije“ u Hrvatskoj 1945.-1952. (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa)*, n. dj., str. 223.

¹⁰⁰ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., br. 1-460, broj dokumenta: 137/45., kutija 1; Branko Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, n. dj., str. 203; Ivo Banac, n. dj., str. 32; Katarina Spehnjak, *Funkcioniranje „plebiscitarne demokracije“ u Hrvatskoj 1945.-1952. (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa)*, n. dj., str. 223.

¹⁰¹ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., br. 1-460, broj dokumenta: 137/45, kutija 1; HR-HDA, fond 1220-CK SKH, Izborna komisija, Izbori za Ustavotvornu skupštinu i Ustavotvorni sabor 1946., kutija 1; Branko Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, n. dj., str. 203; Ivo Banac, n. dj., str. 32; Katarina Spehnjak, *Funkcioniranje „plebiscitarne demokracije“ u Hrvatskoj 1945.-1952. (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa)*, n. dj., str. 223.

¹⁰² Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza.*, n. dj., str. 76-77; isti, *Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950.*, n. dj., str. 89; Katarina Spehnjak, *Javnost i propaganda. Narodna fronta u javnosti i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002., str. 130.

Bjelovar, Varaždin i Zagreb te u Slavoniji.¹⁰³ Raspodjelu dobivenih glasova izabranih kandidata za Saveznu skupštinu po izbornim kotarima na području oblasti Bjelovar moguće je pratiti iz donje tablice:

Tablica 6. Raspodjelu dobivenih glasova izabranih kandidata za Saveznu skupštinu po izbornim kotarima na području oblasti Bjelovar

IZBORNI KOTAR BJELOVAR	IZBORNI KOTAR ĐURĐEVAC	IZBORNI KOTAR KOPRIVNICA	IZBORNI KOTAR KRIŽEVCI	IZBORNI KOTAR ČAZMA	IZBORNI KOTAR KUTINA	IZBORNI KOTAR GAREŠNICA-SEVERIN	IZBORNI KOTAR VRBOVEC
Đuro Lalić (14.080)	Tomo Vojković (10.878)	Stjepan Prvčić (16.278)	Tomo Gaži (2.313)	Stjepan Novosel (13.555)	Franjo Antolić (8.540)	dr. Aleksandar Koharević (12.631)	Franjo Gaži (7.330)
Vez. Ivan Rehorović (7.464)	Vez. Marko Matkov (8.381)	Vez. Stjepan Petak (7.929)	Vez. Dušan Manojlović (5.098)	Vez. Filip Lakuš (5.132)	Vez. Mijo Golub (3.691)	Vez. Đuro Lalić (10.799)	Vez. Đuro Rabudić (5.468)
Vez. Mileva Cetušić (7.005)			Vez. Tomo Ferencić (7.258)		Vez. Mato Sladojević (3.071)		

Izvor: HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi, Objava izbornih rezultata i narodnih zastupnika za Skupštinu naroda Ustavotvorne skupštine u Federalnoj Hrvatskoj, 18. 11. 1945., bez oznake dokumenta, kutija 1.

Tablica 7. Izabrani narodni zastupnici u Saveznu skupštinu DFJ / Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) s područja oblasti Bjelovar

IME I PREZIME NARODNOG ZASTUPNIKA	KOTAR	NACIONALNI SASTAV	SOCIJALNI SASTAV	POLITIČKA PRIPADNOST
Đuro Lalić	Bjelovar	Hrvat	seljak	Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS)
Stjepan Novosel	Čazma	„	„	HRSS
Tomo Vojković	Đurđevac	„	„	HRSS

¹⁰³ Katarina Spehnjak, *Organizacijsko-politički aspekti djelovanja Narodnog fronta u Slavoniji 1945-1951.*, n. dj., str. 188.

Bogdan Crno- brnja	Daruvar	Srbin	intelektualac	Član KPJ
Aleksandar Ko- harević	Garešnica	»	intelektualac	HRSS
Zvonko Brkić	Grubišno Polje	Hrvat	intelektualac	Član KPJ
Tomo Ferencina	Križevci	»	seljak	HRSS
Stjepan Prvčić	Koprivnica	»	seljak	HRSS
Stjepan Ivić	Ludbreg	»	radnik	Član KPJ
Dušan Čalić	Pakrac	Srbin	intelektualac	Član KPJ
Josip Banak	Virovitica	Hrvat	radnik	vanpartijac

Izvor: HR-HDA, fond 1220, CK SKH – Organizacijsko-politički sekretarijat, Savezna skupština 1949.–1958., br. 1934 / 49., 9. prosinca 1949., kutija 19.

Tablica 8. Izborni rezultati za izbor zastupnika u Skupštinu naroda DFJ s područja okruga Bjelovar, narodni zastupnici u parlamentu

IME I PREZIME NARODNOG ZA- STUPNIKA	KOTAR	NACIONALNI SASTAV	SOCIJALNI SA- STAV	POLITIČKA PRIPAD- NOST
Josip Hrnčević	Bjelovar	Hrvat	intelektualac	Član KPJ
Ivan Turković st.	Čazma	Hrvat	seljak	HRSS
Tomo Čiković	Koprivnica	Hrvat	seljak	HRSS

Izvor: HR-HDA, fond 1220, CK SKH – Organizacijsko-politički sekretarijat, Savezna skupština 1949.–1958., br. 1934 / 49., 9. prosinca 1949., kutija 19.

Od 111 poslanika iz Hrvatske u Saveznu skupštinu Ustavotvorne skupštine DFJ bilo je izabrano 86 zastupnika, a u Skupštinu naroda 25 zastupnika. Podaci ukazuju na to da su 83 saborska zastupnika iz Hrvatske u Ustavotvornoj skupštini DFJ / Narodnoj skupštini FNRJ, bila članovi Partije (74,77%), dok ih je 28 bilo izvan Partije.¹⁰⁴ Nakon dopunskih izbora održanih 30. studenog 1947. na dijelovima teritorija koji su sklapanjem mira između FNRJ i Italije 10. veljače 1947. pripojeni NR Hrvatskoj i NR Sloveniji, povećanje broja zastupnika iz Hrvatske u Saveznom vijeću Narodne skupštine za osam zastupnika. Pregledom izbornog materijala koji su okružne izborne komisije podnijele zemaljskoj izbornoj komisiji utvrđene su krupne povrede izbornog postupka. Znakovito je da je komisija najviše nepravilnosti u radu biračkih

¹⁰⁴ Dušan Bilandžić, *Moderna hrvatska povijest*, n. dj., str. 250.

odbora našla upravo na području izborne oblasti Bjelovar.¹⁰⁵ Međutim, „propuste” u radu biračkih odbora zemaljska izborna komisija nije tretirala kao zlu namjeru kojom bi se išlo na povredu zakona već kao niz tehničkih grešaka – npr. manjkavo sastavljanje zapisnika i sl. – koje su se potkrale neupućenim članovima biračkih odbora.

17. Apstinencija od izbora za Ustavotvornu skupštinu DFJ 1945, god.

Od sudjelovanja na izborima u okrugu Bjelovar apstiniralo je izrazito visokih 17% (16,47%) birača.¹⁰⁶ Dodatna specifičnosti izbora bila je i to što se, uz tako visok postotak birača koji su odlučili ne sudjelovati u izbornoj proceduri, velik broj njih odlučio glasati za kutiju bez liste (tzv. crnu kutiju) – njih čak 15% (14,87%).¹⁰⁷ „Kutiju bez liste”, često nazivanu i „crnom kutijom” ili „ustaškom kutijom”, vlasti su naime postavile na izborna mjesta kako bi se smanjio broj apstinenata u izbornom postupku i kako bi se stvorio privid demokratskih višestranačkih izbora.¹⁰⁸ Jasan je tada bio i stav zapadnih saveznika – Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država – da izbori za Ustavotvornu skupštinu DFJ moraju, kako je već ranije bilo navedeno, biti višestranački. Prema službenim izvještajima, izbori su, što je iznenadilo i same nosioce vlasti, protekli bez ikakvih ozbiljnijih incidenata. Na izbore je izašlo 83,26% upisanih u biračke spiskove, od kojih je njih 85,13% glasalo za listu Narodne fronte.¹⁰⁹ Vlast je, premda svjesna izborne pobjede, ali i loše izlaznosti birača u nekim dijelovima Hrvatske, posebice u okruzima Varaždin i Bjelovar,¹¹⁰ rezultate izbora interpretirala na svoj karakterističan način: djelovanjem neprijatelja – pripadnika poražene strane u ratu, pripadnika predratnih političkih stranaka („ustaše i mače-

¹⁰⁵ HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi 1945., br. 379 / 45., 18. studeni 1945., kutija 1., str. 77; manjkave zapisnike biračkih odbora konstatirala je i Savezna izborna komisija u Beogradu-najlošiji u tome bio je izborni Okrug Bjelovar-u: HR-HDA, fond 1655, Republička izborna komisija, Opći spisi, br. 400 / 45., 26. studenog 1945., kutija 1; Katarina Spehnjak, *Organizacijsko-politički aspekti djelovanja Narodnog fronta u Slavoniji 1945-1951.*, ČSP, br. 20., Zagreb, 1988., str. 188.

¹⁰⁶ Katarina Spehnjak, *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.1952.*, Hrvatski institut za povijest, 202., str. 74., 127., 129., 132., 136., 137; Hrvoje Petrić, Željko Holjevac i Željko Karaula, *Povijest Bjelovara od početka naseljavanja do kraja Domovinskoga rata*, Zagreb-Bjelovar, 2013., str. 342; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., Od zajedništva do razlaza*, n. dj., str. 73.

¹⁰⁷ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., Od zajedništva do razlaza*, n. dj., str. 74.

¹⁰⁸ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., Od zajedništva do razlaza*, n. dj., str. 78.

¹⁰⁹ Zapisnici Politbira, svezak I., str. 140.

¹¹⁰ Prema priznanju delegata partijske ćelije sela Ivanjska (kotar Bjelovar) Steve Dokuzića, Kotarska partijska KP nije uspjela „na izborima u Ustavotvornu skupštinu 100% izvesti narod na izbore”, u: HR-DABJ fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, 2.1 Zapisnici konferencija 1948/1958., III. partijska konferencija kotara Bjelovar, kutija 62.

kovci“, banda, reakcija¹¹¹ i sl.), katoličkog klera, velikosrpskih elemenata i dr., a čije djelovanje treba energičnim mjerama organa vlasti i masovnih organizacija lokalizirati i suzbiti.¹¹² Visoke postotke glasova u „kutiji bez liste“ i apstinencija uvažavajući lokalne specifičnosti okruga Bjelovar, zacijelo treba promatrati i u kontekstu odustajanja opozicijskih prvaka HSS-a – uključenih od ožujka 1945. godine. u Privremenu vladu i u AVNOJ (kasnije PNS)¹¹³ – od sudjelovanja na izborima. Međutim, u cjelini vlast nije imala ni najmanjeg razloga biti nezadovoljna rezultatima tih izbora. Kako se poslije izbora spretno izrazio Tito, „*ovi izbori imaju isto tako veliki značaj i za političku konsolidaciju u zemlji, jer su rezultatima izbora oduzete sve perspektive onima koji su mislili da u Jugoslaviji postoji neopredijeljenost, koji su mislili da nije jasno kojim putem narod želi da ide i koji su mislili da će iz toga izvući za sebe izvjesnu korist.*“¹¹⁴

18. Proglašenje Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ)

Ustavotvorna skupština DFJ, izabrana na izborima 11. studenog 1945., održala je 29. studenog 1945., točno na dvogodišnjicu II. zasjedanja AVNOJ-a, zajedničku sjednicu obaju domova Ustavotvorne skupštine – Savezne skupštine i Skupštine naroda. Na sjednici je Demokratska Federativna Jugoslavija proglašena narodnom republikom pod nazivom Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ).¹¹⁵ To je ujedno bio i prvi zakonodavni akt te institucije, čime je formalno-pravno bilo ukinuto postojanje Kraljevine Jugoslavije.¹¹⁶ Formalno demokratski Ustav FNRJ, proglašen na zajedničkoj sjednici obaju domova Narodne skupštine FNRJ 31. siječnja 1946.¹¹⁷ bio je tek dobra kopija sovjetskog Ustava iz 1936. godine kojim se poku-

¹¹¹ HR-DABJ, fond Mjesni komitet SKH Bjelovar, Pregled političke situacije u gradu Bjelovaru, Izvještaj Mjesnog komiteta KPH od 16. siječnja 1948.god; *Fontes*, br. 60., god.17 (2011.), 161; HR-HDA, fond 421, Javni tužilac, Povjerljivi spisi, Izvještaj javnog tužioca Okruga Bjelovar od 1.11 do 1.12. 1945. god. javnom tužiocu Hrvatske, br. 872, kutija 5.

¹¹² HR-DABJ, fond 190, Kotarski komitet SKH 1944.-1949., 1.5 Urudžbeni spisi, kutija 20.

¹¹³ U prošireni AVNOJ, na prijedlog „Velike trojice“ -Churchill, Staljin i Roosevelt-u Jalti na Krimu (Krimski konferencija), ušli su zastupnici Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije izabrani na izborima 1938. god., a koji se u vrijeme rata nisu kompromitirali suradnjom sa okupatorom. Tako je u AVNOJ, čiji je treći saziv počeo s radom 7. kolovoza 1945. god., bilo kooptirano 118 zastupnika koji su bili izabrani na ovim izborima, te neko stari građanski političari na osnovi preporuke Krimski konferencije-u: Edvard Kardelj, n. dj., str. 144; Bilandžić, *Historija SFRJ*, n. dj.,77., str. 102.

¹¹⁴ „Izbori su definitivno pokazali da narod ide jednim određenim putem i da kod nas nema nikakvog kolebanja“, *Borba*, 22. studenoga 1945., br. 283., str. 1.

¹¹⁵ Ferdo Čulinović, n. dj., str. 268.

¹¹⁶ Službeni list DFJ, 30. studenoga 1945., br. 93; Hrvoje Matković, n. dj., str. 260.

¹¹⁷ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, n. dj., str. 244.; Hrvoje Matković, n. dj., str. 280-281; Bilandžić, *Historija SFRJ*, n. dj., str. 104.

šavala prikriti stvarna narav jugoslavenskog „demokratskog socijalizma.”¹¹⁸ Iako je prema odredbama tog ustava bila federativna država, FNRJ je u suštini bila strogo centralizirana država s deklarativnim federalizmom. Jednopartijska diktatura, uz činjenicu da je sva vlast bila koncentrirana u rukama nekolicine unutar Politbiroa CK KPJ, točnije u rukama jedne osobe – predsjednika i generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita, uz snažno izraženo djelovanje represivnog državnog i partijskog aparata poslije rata, nisu ostavljali mogućnosti da se građanima otvori prostor za pluralizam mišljenja i djelovanja, bile su njegove unutrašnje manifestacije.¹¹⁹

Monopolistički položaj Partije poslije rata ničime se, pa ni tim „parlamentarnim izborima”, nije mogao dovesti u pitanje. Izbori su trebali dati samo plebiscitarnu podršku Partiji i partijskoj ideologiji da se nastavi s provedbom mjera izgradnje socijalističkog društva,¹²⁰ koje je Edvard Kardelj nazivao „specifičnim demokratskim putem u unutrašnjoj konsolidaciji.”¹²¹

Zaključak

Izbori zastupnika u Ustavotvornu skupštinu DFJ krajem 1945. god. na području okruga Bjelovar bili su održani u vrijeme neposredno nakon okončanja II. svjetskog rata. Društveni kontekst u kojem su bili održani imao je sva obilježja ratne psihoze poratnog društva i opće društvene konfuzije¹²² u kojemu se prožimao revolucionarni teror nad neprijateljem s provedbom mjera državne politike da se novi politički sustav brzo konsolidira. Rezultati parlamentarnih izbora ukazivali su novoj vlasti da u izbornome okrugu Bjelovar postoje određene društvene snage, od Partije široko interpretirane kao „mačekovci i njegova klika”, koje nisu podržavale političku platformu KPH o uspostavi egalitarnog socijalističkog društva. Pri tome ne treba umanjiti činjenicu da su na rezultate izbora na području Okruga u bitnome utjecale organizacijske slabosti partijske organizacije, zastarjele metode njezina rada, krivo izvještavanje viših partijskih i državnih foruma o pravom stanju organizacije na terenu, stalne konfrontacije s organizacijom HRSS-a, djelovanje odmetničkih križarskih

¹¹⁸ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988.*, treća knjiga, n. dj., str. 67.; Ivo Goldstein, n. dj., str. 414.

¹¹⁹ Richard Pipes, *Komunizam. Povijest intelektualnog i političkog pokreta*, Zagreb, Alfa, 2006., str. 149-150; Ivo Goldstein, n. dj., str. 418; Hrvoje Matković, n. dj., str. 281; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, n. dj., str. 214.

¹²⁰ Katarina Spehnjak, *Funkcioniranje „plebiscitarne demokracije” u Hrvatskoj 1945.-1952. (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa)*, n. dj., str. 217-224.

¹²¹ Edvard Kardelj, n. dj., str. 120.

¹²² Branko Petranović, *Osnivački kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, ČSP, br. 1., Zagreb, 1980., str. 10-11.

skupina u tome dijelu Hrvatske i dr.¹²³ Niz nepopularnih mjera i aktivnosti Partije koje su poslije rata išle za time da se vlast stabilizira, imale su za posljedicu produbljivanje nepovjerenja stanovništva okruga u novu vlast. Tome su, svakako, pridonosili politički program Partije o stvaranju socijalističkog društva, Statut i program KPJ, brojni zakoni poput zakona o nacionalizaciji privatne imovine, agrarnoj reformi i kolonizaciji, obaveznom otkupu poljoprivrednih proizvoda, progoni i likvidacije „narodnog neprijatelja”¹²⁴, progoni i likvidacije katoličkih svećenika,¹²⁵ zatim formiranje sabirnih logora za pripadnike njemačke manjine (ono što je ostalo od njih nakon povlačenja s njemačkog Wermachta), protjerivanje Mađara s područja kotara Bjelovar i dr. Slabom odazivu birača na izbore u okrugu, što je uostalom bio slučaj za čitavu sjevernu Hrvatsku, pridonijelo je izbornom zakonodavstvu koje je iz biračkih spiskova nastojalo eliminirati sve potencijalno opasne društvene snage, a čije bi djelovanje za partijsku organizaciju okruga moglo biti delegitimizacijsko. U takvom spletu međusobno uvjetovanih okolnosti, u selima okruga Bjelovar koja su prije rata snažnije ideološki i svjetonazorski bila vezana za politički program Hrvatske seljačke stranke (HSS), ali i manjkavog partijskog rada u neposrednom poraću, razvijali su se „džepovi“ otpora prema novoj vlasti. Potvrđuju to rezultati izbora u izbornim kotarima Đurđevac i Križ, tvrdim HSS-ovskim uporištima u kojima je Narodna fronta dobila tek natpolovičnu većinu glasova.¹²⁶ Stvaranju lokalnih „džepova otpora” aktualnoj vlasti nesumnjivo je na ruku išao pogrešan stav nosilaca vlasti da će pridođanjem naziva „republikanska” u nazivu Izvršnog odbora Hrvatske seljačke stranke (IO HSS) uoči održavanja izbora uspjeti ideološki odvojiti seljaštvo od „reakcionarne buržoazije” (građanstva) i na taj ga način vezivati uz Komunističku partiju. Za KP okruga olakotna je okolnost bila ta što su te poražene snage građanskog društva uglavnom bile svedene na istaknute pojedince zabranjenih političkih stranaka i da su one bile locirane u selima čime je njihovo djelovanje bilo nesistematsko i neorganizirano. Njihovo „opozicijsko” djelovanje stoga teško da je moglo evoluirati izvan okvira kritike unutarnje gospodarske ili vanjske politike Jugoslavije. Temeljni oblik njezina „opozicijskog” djelovanja bila je uglavnom usmena propaganda usmjerena

¹²³ Željko Karaula, n. dj., str. 493-494; Zdenko Radelić, Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950., Alfa d.d., Hrvatski institut za povijest, 2011., drugo dopunjeno i prošireno izdanje, str. 321-334.

¹²⁴ Željko Karaula, n. dj., str. 482-490.

¹²⁵ Nada Kisić Kolanović, *Problem legitimiteta političkog sustava u Hrvatskoj nakon 1945.*, n. dj., str. 177-190.

¹²⁶ Na slab izborni rezultat kandidata Narodne fronte na izborima za Ustavotvornu skupštinu Podravini, pored ideološke usmjerenosti prema seljačkoj ideologiji HSS-a, zasigurno su utjecale aktivnosti zaostalih gerilskih skupina križara nakon rata. Zanimljivo je istaknuti da se aktivnosti ovih skupina nakon izbora 11. studenoga postaju intenzivnije; više u: Zdenko Radelić, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, n. dj., str. 326.

kritici vlasti odnosno greškama nosilaca vlasti. S vremenskim otklonom od završetka rata te su kritike postajale sve otvorenije i artikuliranije. Samo iznimno pojavljivali su se pismeni leci ili parole, prijeteća pisma i fizički otpor organima vlasti (npr. kod konfiskacije imovine). Uslijed snažno izraženog djelovanja partijskog represivnog aparata to su zapravo bili jedini mogući oblici izražavanja nezadovoljstva stanovništva postojećim stanjem u zemlji. Naravno, intenzitet djelovanja takve „opozicije“, koja uoči izbora nije imala ni jasan stav o sudjelovanju na izborima,¹²⁷ varirao je od političkih događaja do poduzetih ekonomskih i drugih mjera vlasti (otkup, porezi, konfiskacije, takse i sl.), koje su u pravilu pogađale uglavnom seoski dio stanovništva. S druge strane, partijski je vrh u svemu tome gledao samo neprijateljsku djelatnost koja je imala za cilj kočiti razvitak zemlje, narušiti autoritet i ugled organa vlasti i stvoriti kod naroda uvjerenje da je socijalistički poredak nesiguran i za narod prevelik teret.

Literatura

1. Akmadža, Miroslav, *Oduzimanje imovine katoličkoj Crkvi od 1945. do 1966. god. i utjecaj na crkveno-državne odnose – primjer Nadbiskupije zagrebačke*, disertacija, Sveučilište u Zagreb, Filozofski fakultet, 2002. god., 9.
2. Banac, Ivo, *Sa Staljinom protiv Tita*, Globus, Zagreb, 1990.
3. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
4. Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (Glavni procesi 1918-1985.)*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
5. Čulinović, Ferdo, *Državopravni razvitak Jugoslavije*, Zagreb, 1981.
6. Goldstein, Ivo, *Hrvatska 1928-2008.*, EPH Liber, Zagreb, 2008.
7. Jakovina, Tvrtko, *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945.–1955.*, Zagreb, Profil–Srednja Europa, 2003.
8. Jandrić, Berislav, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom, Komunistička partija Hrvatske 1945.–1952.*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
9. Karaula, Željko, *Moderna povijest Bjelovara 1871.–2010. Od razvojačenja Varaždinske krajine do suvremenog Bjelovara*, Bjelovar–Zagreb, 2012.
10. Kardelj, Edvard, *Put nove Jugoslavije 1941-1945.*, Članci i govori iz Narodnooslobodilačke borbe 1941-1945., Kultura, Beograd, 1949.
11. Kašić, Biljana, Uloga Agitpropa KPH u Slavoniji, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 20, 1988.

¹²⁷ Tvrtko Jakovina, *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945.-1955.*, Zagreb, Profil – Srednja Europa, 2003., str. 41-43.

12. Kašić, Biljana, Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.–1948.), *Časopis za suvremenu povijest*, br. 23, 1991., str. 243-260.
13. Kisić Kolanović, Nada, Vrijeme političke represije: „veliki sudski procesi” u Hrvatskoj 1945.–1948., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, 1993., str. 1-23.
14. Kisić Kolanović, Nada, Problem legitimiteta političkog sustava u Hrvatskoj nakon 1945., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 24, 1993.
15. Kisić Kolanović, Nada, Politički procesi u Hrvatskoj neposredno nakon drugoga svjetskoga rata: 1945. razdjelnica hrvatske povijesti, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006., str. 75-96.
16. Kosanović, Sava, *Jugoslavija je bila osuđena na smrt. Smisao Moskovskog sporazuma*, Globus, Zagreb, Arhiv Jugoslavije-Beograd, 1984.
17. Krstulović, Vicko: *Memoari jugoslavenskog revolucionera. Dalmacija 1943.–1945., fragmenti historije 20. vijeka*, Sarajevo–Zagreb–Beograd, prvo izdanje, Mostar, 2013.
18. Petranović, Branko, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, Beograd, 1964.
19. Petranović, Branko, Osnivački kongres Narodnog fronta Jugoslavije, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, 1980., str. 10-11.
20. Petranović, Branko, *Istoriografija i revolucija*, Prosveta, Beograd, 1984.
21. Petrić, Hrvoje, Holjevac, Željko, Karaula, Željko, *Povijest Bjelovara od početka naseljavanja do kraja Domovinskoga rata*, Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, Zagreb–Bjelovar, 2013.
22. Pipes, Richard, *Komunizam. Povijest intelektualnog i političkog pokreta*, Zagreb, Alfa, 2006., str. 149-150.
23. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991. Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
24. Radelić, Zdenko, *Hrvatska seljačka stranka 1941.–1950.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1996.
25. Radelić, Zdenko, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.–1950.*, Alfa d.d., Hrvatski institut za povijest, 2011., drugo dopunjeno i prošireno izdanje, str. 321-334.
26. Radelić, Zdenko, Uloga OZNE-e u preuzimanju vlasti u Hrvatskoj 1945, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006., str. 97-122.
27. Ranković, Aleksandar, „Jugoslavija među svim zemljama koje su prošle strahote rata i fašističke okupacije stoji na prvom mjestu po jedinstvu naroda i države”, *Narodni tužilac*, br. 3-4, Zagreb, 1946., 9.
28. Spehnjak, Katarina, Organizacijsko-politički aspekti djelovanja Narodnog fronta u Slavoniji 1945-1951., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 20, Zagreb, 1988., 185.
29. Spehnjak, Katarina, Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945.–1952., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 25, Zagreb, 1993., str. 165-181.
30. Spehnjak, Katarina, *Javnost i propaganda. Narodna fronta u javnosti i kulturi Hrvatske 1945.–1952.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.

31. Spehnbjak, *Katarina, Britanski pogled na Hrvatsku 1945.–1948.*, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
32. Šarić, Tatjana, *U vrtlogu komunizma. Mladi Hrvatske 1945.–1954.*, Zagreb, 2017.

Objavljena građa

1. Zapisnici Politbiroa centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (dalje: Zapisnici Politbiroa) 1945.–1952., svezak I., Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2005.
2. Partizanski i komunistički zločini i represija u Hrvatskoj 1944- 1946., dokumenti 3., Zagreb i Središnja Hrvatska, Hrvatski institut za povijest- Slavonski Brod, Slavonski Brod, 2008.

Arhivska građa

1. Državni arhiv u Bjelovaru (HR- DABJ)
2. fond 190, Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar
3. fond 1827, Izborna komisija
4. fond 188, Okružni komitet KPH Bjelovar
5. Hrvatski državni arhiv (HR- HDA)
6. fond 1655, Republička izborna komisija,
7. fond 290, Ministarstvo pravosuđa NRH
8. fond 421, Javni tužilac
9. fond 1561, Služba državne sigurnosti Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske (SDS RSUP SRH)
10. fond 1220, CK SKH- Organizacijsko- politički sekretarijat
11. fond 1228, Republička komisija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (RK SSRNH)

Novine

1. Vjesnik Narodne fronte Hrvatske
2. Borba
3. Naprijed
4. Narodne novine
5. Službeni list DFJ
6. Časopisi
7. Narodni tužilac
8. Naša zakonitost
9. Fontes
10. Časopis za suvremenu povijest

A New Political System in the Bjelovar District After World War Two – Elections for the Constitutional Assembly of the Democratic Federative Yugoslavia in 1945 in the Bjelovar Electoral District

Summary

The paper presents – based on the archive material from the state archives in Bjelovar and Zagreb, literature, periodical press, official newspapers and magazines – the results of the study of the first parliamentary elections for the representatives of the Constitutional Assembly of the Democratic Federative Yugoslavia, held on 11 November 1945 in the electoral district of Bjelovar. All the voters who might have potentially jeopardized the parliamentary legitimation of the Communist Party of Yugoslavia were eliminated from the electoral procedure by election acts passed in August 1945. Despite the fact that the candidates of the National Front had won the elections, the results in the electoral district of Bjelovar indicated the existence of *local pockets of resistance* against the authorities, which were close to the pre-war policy of Croatian Peasants' Party.

Keywords: Communist Parties of Yugoslavia / Croatia; lists of voters; Constitution; Constitutional Assembly; elections; election committees; political system.

Tomislav Faletar
Jordanovac 81a, HR – 10 000 Zagreb
doktorand povijesti
mark.feler@gmail.com